

ลักษณะการใช้ถ้อยคำสำนวน

วรรณคดีเป็นศิลปะที่แสดงออกโดยการใช้ภาษา ย่อมมีความสัมพันธ์กับภาษาอย่างใกล้ชิด ทั้งที่มีผู้กล่าวว่า พันธกิจของวรรณคดีมีอยู่กับภาษา เป็นการใช้ภาษาเพื่อบันเทิง จรรโลง ยก หรือ กตอวรมณ์ ให้เกิดความรื่นเริงหรือโศกเศร้า โดยอาศัยถ้อยคำที่ใช้และไวยากรณ์ต่าง ๆ¹ การศึกษาวรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่งย่อมจะไม่สมบูรณ์ หากมิได้มีการวิเคราะห์หาคำถ้อยคำภาษา ในการศึกษาลักษณะการใช้ถ้อยคำสำนวนในมหากาพย์เรื่อง ท้าวบวเจือง นี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์อยู่ 3 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาถ้อยคำภาษาที่ใช้ว่าประกอบด้วยคำศัพท์ภาษาใดบ้าง มีการใช้คำบ้างบอกถึงฐานะของบุคคลหรือไม่ ถ้อยคำภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นภาษาถิ่นใด
2. ผู้แต่งมีศิลปะการใช้ภาษาอย่างไร จึงทำให้วรรณคดีเรื่องนี้มีความงดงาม ถึงขั้นเป็นวรรณคดีที่สำคัญเรื่องหนึ่ง
3. ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหาร มีความคล้ายคลึงกับที่ใช้อยู่ในวรรณคดีไทยภาคกลาง วรรณคดีล้านนา และวรรณคดีอีสานล้านช้างเรื่องอื่นใดหรือไม่

ผู้วิจัยคาดหมายว่า การศึกษาลักษณะการใช้ถ้อยคำภาษาในวรรณคดีเรื่องนี้ อย่างละเอียด นอกจากจะช่วยให้เห็นความสามารถเชิงกวีของผู้แต่งแล้ว ยังจะสามารถช่วยให้สันนิษฐานแหล่งและยุคสมัยที่แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ ตลอดจนมองเห็นความสัมพันธ์ของวรรณคดีเรื่องนี้กับวรรณคดีไทยภาคกลางและวรรณคดีอีสานล้านช้างเรื่องอื่นได้ ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงได้แบ่งหัวข้อศึกษาออกเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้

---

¹ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, วิเคราะห์สรรพนาม (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 5.

1. ลักษณะถ้อยคำภาษาไทยทั่วไป
2. ภาษาวรรณศิลป์
3. ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกับในวรรณคดีไทยภาคกลาง
วรรณคดีล้านนา
4. ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกับในวรรณคดีอีสานล้านช้าง
เรื่องอื่น ๆ

1. ลักษณะถ้อยคำภาษาไทยทั่วไป

ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตหัวข้อการศึกษา ดังนี้

- 1.1 ลักษณะคำศัพท์
- 1.2 การใช้ราชาศัพท์
- 1.3 ถ้อยคำภาษาที่แสดงลักษณะต่างสำนวน

1.1 ลักษณะคำศัพท์ ผู้วิจัยพบว่า คำศัพท์ที่ใช้ประกอบด้วยคำศัพท์ภาษาไทย *
ภาษาบาลีสันสกฤต และภาษาเขมร มีข้อสังเกตดังนี้

1.1.1 ศัพท์ภาษาไทย คำศัพท์ส่วนใหญ่ในวรรณคดีเรื่องนี้เป็นคำศัพท์
ที่ใช้ในภาคอีสานของไทย และในสาธารณรัฐประชาชนลาว คำศัพท์เหล่านี้ส่วนใหญ่
ปรากฏในพจนานุกรมภาษาอีสาน² และพจนานุกรมภาษาลาว³ การเขียนแสดงให้
เห็นระบบเสียงบางประการ เช่น ใช้เสียง ฮ แทนเสียง ร ในภาษาไทยปัจจุบัน
เช่นคำว่า ฐู ฐัก ฐอง ฐอง เรือ เขียน ฐู ฐัก ฐอง ฐอง ฐือ มีเสียงควบกล้ำกับ ว
เช่นในคำว่า สวาง สว่า ๆ ขวัญ กวาง และ ลวา แต่ไม่มีเสียงควบกล้ำ กับ ร และ ล

*ในที่นี้ใช้ภาษาไทย เพราะให้ความหมายกว้างกว่าคำว่า ภาษาไทย ซึ่ง
หมายถึงเฉพาะภาษาที่ใช้ในประเทศไทย คำศัพท์ในเรื่อง ท้าวบาเจือง แม้ว่าบางคำ
ตรงกับศัพท์ภาษาไทย แต่ศัพท์ส่วนใหญ่เป็นภาษาลาว ซึ่งเป็นภาษาย่อยในตระกูลภาษาไทย.

² พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับประชาชนสมเด็จพระมหาธีรวงศ์
(ศิสุสมหาเถระ), (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี, 2515).

³ กะขวงลีกล้านนา, วจนานุกรมภาษาลาว.

เช่น กลาย เขียน กาย กราบ เขียน กาบ พร้อม เขียน พ้อม คำศัพท์บางคำ ตรงกับคำศัพท์ในวรรณคดีไทยโบราณ เช่นคำว่า เพรา หมายถึงอาหารเย็น งาม หมายถึงอาหารเช้า เขียว หมายถึงริบ แพง หมายถึงเป็นที่รัก ลำ หมายถึงพวก คิง หมายถึงร่างกาย คำศัพท์บางคำตรงกับคำศัพท์ที่ใช้ในภาษาถิ่นเหนือ เช่นคำว่า ลูน หมายถึงที่หลัง คือ หมายถึงร้อยล้าน ยู่ทาง หมายถึงสะกดกสบาย ฌอ หมายถึงคู เมื่อ หมายถึงกลับ ยิน หมายถึงรู้สึก บา หมายถึงผู้เป็นใหญ่ หนุม ผู้ที่เป็นที่เคารพ ไผ หมายถึงใคร ชาว หมายถึงยี่สิบ เป็นต้น แต่คำศัพท์ส่วนมาก เป็นคำที่ใช้ในถิ่นอีสานของไทยและสาธารณรัฐประชาชนลาว เช่น คำว่า พา หมายถึง สารีบข้าว แนน หมายถึงโชคชะตาราศีที่เกี่ยวข้องกับเป็นเนื้อคู่ ซ้อย เป็นคำสรรพนาม บุรุษที่ 1 ใช้เมื่อผู้ฟังเป็นคนในวัยเดียวกันหรือมีฐานะสูงกว่า คำว่า เบา หรือ บ เป็นคำปฏิเสธแปลว่า ไม่ และพวกคำสร้อย เช่น พุนเยอ แคเกิน แม่ดอน ฮู่เก ใต้เค เป็นต้น

1.1.2 ศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤต อาณาจักรล้านช้างรับ

พุทธศาสนาอย่างเป็นทางการจากเขมรในปี พ.ศ. 1902 ในรัชสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม⁴ ในเรื่องท้าวมาเจือง มีคำศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้อยู่เป็นจำนวนมากน้อย แสดงว่าวรรณคดีเรื่องนี้แต่งขึ้น ในสมัยที่การถ่ายทอดวัฒนธรรมทางภาษาเป็นไป อย่างกว้างขวางและแน่นแฟ้นแล้ว คำศัพท์ภาษาบาลีสันสกฤตเท่าที่รวบรวมได้ อาจ แบ่งประเภทได้ดังนี้

1.1.2.1 ศัพท์ทางศาสนา เช่น นรก สวรรค์

บาป บุญ ธรรม เวร กรรม วิบาก พรหม โลก มงคล พลี

1.1.2.2 ศัพท์ที่ใช้เรียกตัวละครที่เป็นกษัตริย์

เช่น ภูธร ภูบาล ภูวนาด ราชา เริงไฉ่ ภูมินทร์ นรินทร์

1.1.2.3 ศัพท์เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น สุริโย

สุริย์ จันท์ คารา วาโย

⁴ ทองลีบ สุคะมาร์ค, พงศาวดารลาว ฉบับมหาสิลา วีระวงศ์

(กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, 2528), หน้า 57-59.

- 1.1.2.4 ศัพท์เกี่ยวกับอวัยวะต่าง ๆ เช่น กาย
บาท กร มโน เนตร องค์ หฤทัย ททัย เกศ พักตร์
- 1.1.2.5 ศัพท์เกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ เช่น กุญชร
สาร คช ไอยรา ภูมริน กุกกุกโต มิค
- 1.1.2.6 ศัพท์เกี่ยวกับโลกศาสตร์ เช่น ชมพูทวีป
หิมวัน จักรวาล จตุโลก คาวคิงส์ เสมร (สุเมรุ)
- 1.1.2.7 ศัพท์ที่ใช้เรียกคุณหญิง เช่น สมร
เกิงฉฐา สาโรช
- 1.1.2.8 ศัพท์เกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง
เช่น เสนา โยธา บุรี พล ทาส มุนี อามาศย์
- 1.1.2.9 ศัพท์ที่เป็นคำกริยา เช่น นิทร ไสยา
ปรารณา ประสิทธิ์
- 1.1.2.10 ศัพท์เกี่ยวกับนามธรรม เช่น มรณะ
ไมตรี สัจ เกียรติ โชค เคาระห์ โทษ ยศ พิศฆาต ภูรณา (กรุณา)
- 1.1.2.11 ศัพท์เกี่ยวกับเวลาและฤดูกาล เช่น
ระดู (ฤดู) สนชยา สายัณห์ คิมหันต์
- 1.1.2.12 ศัพท์เกี่ยวกับเครือญาติ เช่น ธิดา
นัถดา อัยโก อัยยิกา พงศ์พันธุ์
- 1.1.2.13 ศัพท์อื่น ๆ เช่น ปฐม สากล พยาธิ
นิคม ชลเนตร

ศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตที่นำมาใช้นั้น เขียนตามรูปศัพท์เดิมบ้าง เช่น
กร กาย คช นาค เปลี่ยนแปลงเสียง เช่น กรุณา เป็น กูร์ณา ทูร เป็น โทเร
และ ทัวระ บุรพา เป็น บัวระพา เปลี่ยนแปลงความหมายให้กว้างขึ้น เช่น เสมร
มาจาก สุเมรุ ใช้นามถึงภูเขาทั่วไป ทรพี ใช้นามถึงวัวควายทั่วไป บางคำใช้
ตามรูปที่แจกวินิตีแล้ว เช่น กาโย เร็งโณ กุกกุกโต เอโก บางคำตัดให้สั้นเข้า
เช่น ไมตรี เป็น ไมตรี เขียน ไม เช่น พระไมมิตร มหา+ อาราม ตัดให้เหลือ
มะฮาม

น่าสังเกตว่า การใช้คำบาลีสันสกฤตส่วนใหญ่มีลักษณะตรงกับคำบาลีสันสกฤตที่ใช้ในวรรณคดีไทยภาคกลางและวรรณคดีล้านนา คำที่ไม่พบในวรรณคดีไทยภาคกลางและวรรณคดีล้านนา เช่น พระโมมิตร และ มะธาม เป็นต้น การแปลงศัพท์คล้ายคลึงกับที่ใช้ในวรรณคดีไทยภาคกลางและวรรณคดีล้านนา เช่น วรรณคดีไทยภาคกลางใช้ ศ เข้าลิลิต ในเรื่อง ท้าวบาเจือง ใช้ ส แทน เช่น โยชา เป็น โยเชส ทารา เป็น ทาเรส มรณ เป็น มรณาส เป็นต้น การนำคำมาใช้แล้วเปลี่ยนความหมายบางคำก็ตรงกับที่ใช้ในวรรณคดีล้านนาและวรรณคดีไทย เช่น คำว่า สโรช หรือ สาโรช ในภาษาเดิมมีความหมายว่า ดอกบัว นำมาใช้ในความหมายว่า ดวงใจ หัวใจ เป็นการเปรียบเทียบว่า หัวใจมีลักษณะคล้ายดอกบัว และใช้ในความหมายว่า หญิงที่เป็นที่รัก⁵ โดยเป็นการเปรียบเทียบชั้นหนึ่ง คือ เปรียบเทียบหญิงที่รัก กับ ดวงใจ การใช้คำว่า เริงโญ หมายถึงภักดิ์ คล้ายกับในวรรณคดีทักมิตของไทยซึ่งใช้ว่า รัญโญ⁶

การนำคำภาษาบาลีสันสกฤตมาใช้อย่างมากมาย โดยสามารถเลือกสรรคำมาใช้ได้อย่างเหมาะสม แสดงว่า ผู้แต่งเป็นผู้มีภูมิรู้ในคำภาษาดังกล่าวเป็นอย่างดี ไม่น่าจะเป็นชาวบ้านธรรมดา

1.1.3 ศัพท์ภาษาเขมร ศัพท์ภาษาเขมรที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ตรงกับที่ใช้ในวรรณคดีไทยภาคกลางและวรรณคดีล้านนา เช่น คำว่า แผลียง แปลว่า ผืน กำเคา แปลว่า ร้อน ญลุ แปลว่า ทาง ทรวง เขียน ทวง หมายถึง ออก นอกจากนี้ ได้แก่คำที่ใช้เป็นราชาศัพท์ เช่น เสวย สรง ถวาย บังคม ทูล เป็นต้น

⁵ คุ โคลงนิราศหริภุชชัย, หน้า 2 และ ทวาทศมาสโคลงกั้น พร้อมทั้งพระวิจารณ์ของ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ค้นคว้า รวบรวม ถอดความ และอธิบาย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิริมิตร, 2512), หน้า 74.

⁶ พระมหาชาติ (ฉบับภัทรศีพิพิธภัณฑ วัคมีชณิมาวาส สงขลา) วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา จัดพิมพ์ ตามโครงการพิมพ์หนังสือเก่า (สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, 2513), หน้า (7).

1.2 การใช้ราชาศัพท์ ผู้วิจัยพบว่า มีการใช้ราชาศัพท์สำหรับชนชั้นที่เป็นกษัตริย์ เช่น ท้าวเจืองและท้าวซิม การใช้คำให้เหมาะสมกับระดับของบุคคลเช่นนี้ นอกจากจะแสดงว่า ผู้แต่งเป็นคนละเอียดประณีตในการใช้ภาษาแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมการใช้ภาษาในสังคมล้านช้างในขณะนั้นว่า เป็นสังคมที่มีการใช้ภาษาพิเศษสำหรับชนชั้นปกครองแล้ว และน่าจะแสดงว่า ผู้แต่งเอง ไม่ใช่ชาวบ้านธรรมดาสามัญ อยู่ห่างไกลศูนย์การปกครอง หากเป็นบุคคลที่อยู่ในเมืองหลวง และอยู่ใกล้ศิคราชสำนัก จึงมีความรู้ในเรื่องการใช้ราชาศัพท์เป็นอย่างดี ราชาศัพท์ที่ใช้มีทั้งคำนาม เช่น พระที่ พระน้อง ใช้คำว่า พระองค์ และ พระบาท เป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 แทนตัวละครที่เป็นกษัตริย์ คำกริยารราชาศัพท์เป็นคำที่มาจากภาษาเขมร เช่น คำว่า เสกัจ ทูล สรง เสวย และถวาย เห็นได้ว่าราชาศัพท์ที่ใช้ส่วนใหญ่ มีลักษณะตรงกับที่ใช้ในภาษาไทย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

<u>พระองค์</u> ย้ายทุงยู	บังฮม	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 147)
<u>พระพี่น้อง</u> สองเจ้า	นังเฮียง	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 147)
<u>พระบาท</u> ท้าวยายยาง	เถิงสถาน	
ฉายคิงเลขอาบสี	<u>สร้งน้ำ</u>	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 378)
สูคอย คีนครอบไห้หลาน <u>ราช</u> นึกคา ก่อนเถิน		(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 64)
บาศรี <u>เสกัจ</u> ออกโฮง	คนเผ้า	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 71)
มันจิ่ง ซิ่นแทท้าว <u>ทูล</u> กล่าว	คคักลอน	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 175)
<u>น้ำลูบ</u> นิ้วมือล้าง	ลวค <u>เสวย</u>	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 311)
เมื่อนั้น โจมฮาบน้อยง่อมมวน	ชมเสนห์	
ยวงคำควรกล่าวคำ	<u>ถวาย</u> ถ้อย	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 92)

1.3 ถ้อยคำภาษาที่แสดงลักษณะต่างสำนวน ผู้วิจัยพบว่า ถ้อยคำภาษาที่ใช้ในบทประพันธ์ในลานที่ 7-41 มีลักษณะแตกต่างไปจากถ้อยคำภาษาที่ใช้ในบทประพันธ์ส่วนใหญ่อย่างเห็นได้ชัด ถ้อยคำภาษาที่ใช้ในตอนนี้ มีลักษณะง่าย ๆ ชื่อ ๆ บางตอนขาดความประณีตสละสลวย จนกล่าวได้ว่า น่าจะเป็นผลงานของกวีคนละคน และเป็นกวีต่างระดับ ทั้งได้กล่าวแล้วว่า ถ้อยคำภาษาในบทประพันธ์ส่วนใหญ่แสดงลักษณะของกวีในราชสำนัก ส่วนถ้อยคำภาษาในบทประพันธ์ตอนนี้แสดงลักษณะของกวี

ชาวบ้าน ซึ่งมักมุ่งจะเล่าเรื่องมากกว่าแสดงศิลปะการใช้ภาษา ผู้แต่งไม่ได้คำนึงถึงการใช้ภาษาให้เหมาะสมกับระดับของบุคคล การใช้ถ้อยคำบรรยายกิริยาอาการหรือพฤติกรรมของตัวเรื่องในตอนนี้ จึงให้ภาพบุคลิกลักษณะของตัวเรื่องต่างไปจากตอนอื่น ตัวเรื่องในตอนนี้ไม่ใช่ตัวเรื่องที่สง่างาม สำนวนกิริยาท่าทางแบบกษัตริย์ แต่เป็นตัวเรื่องที่มีลักษณะเหมือนผู้ชายชาวบ้านธรรมดา เช่น พอไค้ยินเสียงกบเขี่ยครีกร่อง ก็สะพายข้องวิ่งนำออกไปไล่จับ ดังความในบทประพันธ์มีว่าดังนี้

พั้งยีน	ตางตางพร้อมเสียงส่ง	นันเนื่อง
	สนสนกบออกดู	โตนเต้น
เมื่อนั้น	แองคอนไค้ทวนไฟ	ไปก่อน
	เจ้ายี่คั้นคอข้อง	แล่นนำ
	หมักหมอนเนื่อน้อยทาน	หาญพาย
มันก็	บายทวายหลัวแล่นตาม	เติมเจ้า
	คอนบายไค้หลายโคม	กบเขี่ยค
เจ้ายี่	ไค้ฮึงเพ้าเติมข้อง	ทรวงแหว

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 18)

และเมื่อจับปลามาได้ ก็ตะโกนบอกบริวารให้รีบปรุงเป็นอาหารไว้ให้ตนแกล้มเหล่า
ดังนี้

	อันนึ่งนึ่งปลาปาก	ต้วงาม
	หังปลาเสื่อหมูขุน	คังค้าว
ให้สุ	ท่าเปื่องให้เอามา	แควนควน
กูจัก	กินเมื่อเช้าแกล้มเหล่า	กอนงาย

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 40-41)

การใช้คำสรรพนามบางครั้งก็สับสน ใช้คำต่าง ๆ กัน หัง ๆ ที่หมายถึงบุคคลคนเดียวกัน เช่น การใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 แทนผู้พูดคือตัวเรื่อง ใช้คำว่า เขา กู และ น้อง ดังนี้

เฮาจัก เมื่อหมายไหว้ภูธร อ้ายเจื่อง กุพุน

น้องจัก ไปแบ่งกล้าประสงค์สร้าง ไส่นา

(ท้าวบาเจื่อง ลานที่ 19)

นอกจากนี้ ในการบรรยายภาพชายหญิงเฒ่าเหล่า เสื้อผ้าชาติในลานที่ 28 ผู้แต่งก็กล่าวถึงอวัยวะเพศโดยใช้คำอย่างโจ่งแจ้งตรงไปตรงมา ซึ่งเป็นลักษณะที่มักปรากฏในวรรณคดีชาวบ้าน จึงกล่าวได้ว่า ทั้งลักษณะคำประพันธ์ เนื้อหา และถ้อยคำภาษาที่ใช้ แสดงให้เห็นชัดเจนว่าบทประพันธ์ในลานที่ 7-41 น่าจะเป็นผลงานของกวีคนละคนกับที่แต่งบทประพันธ์ส่วนใหญ่ของเรื่องนี้

ส่วนการใช้ถ้อยคำภาษาในบทประพันธ์ในลานที่ 979-1033 นั้น ไม่สู้จะเห็นว่าแตกต่างกับในบทประพันธ์ส่วนใหญ่ของเรื่องนี้ ส่วนที่แสดงว่า น่าจะเป็นผลงานของกวีคนละคนอยู่ที่ลักษณะคำประพันธ์และเนื้อหามากกว่า อย่างไรก็ตาม มีถ้อยคำภาษาบางตอนที่มีลักษณะต่างออกไป ที่พอจะสังเกตได้ เช่น กวีเรียกเองคอนว่า หมิ่นตีนเชียง บ้าง ท้าวตีนเชียง บ้าง การใช้ภาพพจน์เมื่อกกล่าวถึงการเคลื่อนทัพที่มีไพร่พลจำนวนมาก ในบทประพันธ์ส่วนใหญ่มักเปรียบเทียบว่าเหมือน "น้ำยิ่งผาย" "ทรายไหลซ้อน" "เหวี่ยงไหลซ้อน" หรือเหมือน "ใบไม้มีคมัว" อย่างไรก็ตามในลานที่ 986 กวีเปรียบเทียบว่าเหมือน "ทรายในน้ำ" นอกจากนี้ ในคำพูดของท้าวเจื่องตอนหนึ่ง เมื่อพูดกับจาซ้อนและแองคอน ท้าวเจื่องใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 2 แทนจาซ้อนและแองคอนว่า "มึง" หากใช้กับแองคอนคนเดียวอาจถือว่าเป็นเรื่องปกติ แต่ไม่น่าจะใช้กับ จาซ้อน ข้าราชการที่สูงอายุ ซึ่งปรกติผู้แต่งก็มักเรียกว่า "เจ้าจาซ้อน"

2. ภาษาวรรณศิลป์

หมายถึงการใช้ถ้อยคำภาษาอย่างมีศิลปะ ทำให้วรรณคดีเรื่องนี้มีความงามถึงขั้นเป็นวรรณคดี การศึกษาแนวนี้เป็นการศึกษาเชิงสุนทรียศาสตร์

การศึกษการใช้ภาษาในวรรณคดีร้อยกรองหรือกวีนิพนธ์นั้น ชาวอินเดียมีความสนใจเป็นเวลานานนับหลายพันปีมาแล้ว มีผู้ศึกษาในเรื่องนี้อย่างจริงจังหลายคน ถึงกับมีการรวบรวมหลักเกณฑ์การประพันธ์ต่าง ๆ จากวรรณคดีตั้งแต่สมัยโบราณจนถึง

สมัยต่อมาขึ้นเป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง เรียกว่า "อสังการศาสตร์"⁷ คำว่า อสังการ แปลว่า เครื่องประดับ เครื่องตกแต่ง ตอนแรกสิ่งที่ดีถือว่าเป็น อสังการในกวีนิพนธ์ ได้แก่ ภาพพจน์และความไพเราะของคำและเสียง ต่อมาคำว่า อสังการ มีความหมายกว้างขวางขึ้น หมายถึง ปัจจัยที่ทำให้เกิดความงามในบทร้อยกรอง และในระยะต่อมาถือกันว่า บทร้อยกรองจะต้องมีโครงสร้าง ซึ่งจะต้องมีเครื่องประดับสำคัญ 2 อย่าง คือ ศัพท์ (เสียง) และ อรรถ (ความหมาย)⁸ อสังการศาสตร์ จึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ อสังการด้านเสียงหรือคำ เรียกว่า ศัพท์สังการ และ อสังการด้านความหมาย เรียกว่า อรรถสังการ⁹ ศัพท์สังการหรือเครื่องประดับเสียง เป็นวิธีแต่งคำประพันธ์ทำให้เสียงมีความไพเราะงดงาม เพื่อความเด่นของบทประพันธ์ ศัพท์สังการในภาษาสันสกฤต มีลักษณะเป็นการซ้ำคำหรือซ้ำเสียง พยัญชนะ ในตำแหน่งต่าง ๆ ของบทประพันธ์ เช่น อยู่ต้นบาท กลางบาท ท้ายบาท หรือต้นบท กลางบท หรือท้ายบท เป็นต้น ทำให้บทประพันธ์นั้น ๆ มีเสียงไพเราะ ทำให้น่าอ่าน น่าฟัง และเพิ่มความสง่างามให้แก่บทประพันธ์นั้น ๆ¹⁰

ทางตะวันตก ผู้ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษาวรรณคดีเชิงสุนทรียศาสตร์ คือ ไอ.เอ. ริชาร์ดส์ (I.A. Richards) ซึ่งได้เล็งเห็นความสำคัญของรสความงามทางศิลปะในวรรณคดี ได้ให้แนวคิดว่าการวิจารณ์วรรณคดีแนวนี้ผู้วิจารณ์จะต้องศึกษาและวิเคราะห์ความหมายของคำทุกคำ อาจรวมไปถึงทุกเสียง ทุกจังหวะ และความเคลื่อนไหวในบทประพันธ์หนึ่ง ๆ อย่างละเอียด โดยวิเคราะห์ลึกลงไปว่า คำ เสียง จังหวะ และความเคลื่อนไหวหนึ่ง ๆ ให้ความรู้สึก แสง สี เสียง ภาพพจน์

⁷ ลลลนา ศิริเจริญ, "อสังการในมหาชาติคำหลวง" (วิทยานิพนธ์ปริญญา
คุณวุฒิปริญญาโท ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525),
หน้า ๑.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

จินตนาการ ฯลฯ แก่ผู้อ่านอย่างไรบ้าง สึกซึ่งเพียงใด หรือมีลำดับชั้นของความหมายที่ชั้นบ้าง¹¹

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชนิพนธ์ประพันธ์ ได้มีพระคำริเกี่ยวกับภาษาในวรรณคดีว่า ภาษาสามารถที่จะจับใจคนได้ก็เนื่องด้วย ความหมาย และ เสียง ในด้านความหมายนั้นอาศัย ความหมายของถ้อยคำตามหลักไวยากรณ์ ที่ถูกขึ้นเป็นประโยค และอาศัยค่าของคำแต่ละคำ ในการชวนให้นึกคิดนึกฝัน ส่วนในด้านเสียงนั้น อาศัยความกระเพื่อมไปเป็นล่านำของเสียง และอาศัยคุณภาพของเสียงแต่ละพยางค์¹²

ในการวิเคราะห์ภาษาวรรณศิลป์ในเรื่อง ท้าวบาเจือง นี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาทั้งด้านเสียงและความหมาย และได้วางขอบเขตการศึกษาเป็น 3 หัวข้อ ดังนี้

- 2.1 อสังการด้านเสียง
- 2.2 อสังการด้านเสียงและความหมาย
- 2.3 การใช้ภาพพจน์

2.1 อสังการด้านเสียง ผู้แต่งเรื่องท้าวบาเจืองใช้กลวิธีการเล่นเสียง 3 อย่าง คือ

- 2.1.1 การ เล่นเสียงสัมผัส
- 2.1.2 การ เล่นเสียงวรรณยุกต์
- 2.1.3 การ เล่นคำที่ขึ้นต้นด้วยเสียงเดียวกัน

¹¹ชลธิรา สัตยารัตนา, "การนำวรรณคดีวิจารณ์แผนใหม่แบบตะวันตกมาใช้กับวรรณคดีไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 174.

¹²พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นราชนิพนธ์ประพันธ์, วิทยาวรรณกรรม (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2514), หน้า 77.

2.1.1 การเล่นเสียงสัมผัส ผู้แต่งวรรณคดีเรื่อง ท้าว
บาเจือง นิยมเล่นเสียงสัมผัสมาก ทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ ซึ่งอาจแยกกล่าว
ได้ดังนี้

2.1.1.1 การเล่นสัมผัสอักษร กล่าวได้ว่าเป็น
ลักษณะเด่นของวรรณคดีเรื่องนี้ ผู้แต่งได้เล่นสัมผัสอักษรไว้แทบทุกบาท ตั้งแต่ในคำ
2 คำ จนกระทั่งถึง 7 คำ ปรากฏในตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้

อักษรเสียงเดียวกันอยู่ชิดกัน 2 คำ เช่น

สะพราสพราวตั้งใจ แกมตาล

หันปลายนับ ครองมวล มาพรอม

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 55)

อักษรเสียงเดียวกันอยู่ในบาทเดียวกัน มีเสียงอื่นแทรก เช่น

ยังใครวอนศรีแกวโสภา ลงสิง

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 267)

อักษรเสียงเดียวกันอยู่ชิดกันปรากฏมากกว่า 1 คู่ในบาทเดียวกัน เช่น

ผอเห็น ชะพุนคงคาน จวงจินทน

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 56)

อักษรเสียงเดียวกันอยู่ชิดกัน 3 คำ เช่น

ควาควควควควถือผิยก สายยนค

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 45)

อักษรเสียงเดียวกันอยู่ชิดกัน 3 คำ ปรากฏ 2 แห่งในบาทเดียวกัน เช่น

ค็อนคคคคองพลคือ แตงคาม

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 44)

อักษรเสียงเดียวกันอยู่ชิดกัน 4 คำ เช่น

ฤาจิก นิราสขำงฮำมฮูป ฮิยงทน ไค้เ

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 136)

อักษรเสียงเดียวกันอยู่ซีกกัน 5 คำ เช่น
กา อง ก าน แก ม ก ิง   บั้ว ท อง ฟ ี เ อ ย
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 131)

อักษรเสียงเดียวกันอยู่ซีกกัน 6 คำ เช่น
 เชา จ ิง ป ระ ณ น อ บ น ี ว น บ น า ก   น า ง เม ื่อ ง
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 58)

อักษรเสียงเดียวกันอยู่ซีกกัน 7 คำ เช่น
โ อ ย โ อ ย อ ัน อ าว โ อ ย   เ อ า อ ำ ง
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 131)

2.1.1.2 การเล่นสัมผัสสระ   การเล่นสัมผัสสระ
 ในคำที่อยู่ในบาทเดียวกัน แม้ปรากฏน้อยกว่าสัมผัสอักษร แต่ก็พบว่ามียุ่หลายแห่ง มี
 ทั้งอยู่ซีกกันและมีเสียงอื่นคั่น เช่น

ก ำ ค ำ บ ัก พ ร ำ ว ล   เพ ็ง น ำ
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 159)

ส าว ถ าว ล ้วน ล ค ม า น   บ ัง เส ี ย
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 161)

ล าง พ อง ฮ ำ ง ล าง ห ม ำ ย   อ ย ู่ สะ เท ิน
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 112)

การเล่นสัมผัสสระระหว่างวรรค คือ ระหว่างคำสุดท้ายของวรรคหน้ากับคำแรกของ
 วรรคหลังในบาทเดียวกัน ดังที่ปรากฏในลิลิตตะเลงพ่าย¹³ ในเรื่อง ท้าวบาเจือง
 มีอยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก เช่น

¹³ คุ ชลดา ศิริวิทย์เจริญ, "การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์"
 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 2519), หน้า 120.

เฮาก็ ยินขามตั้งไทไกล ไซสู
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 58)

กับทั้ง สี่ผลเจ้าสวนताल ล้านมาศ
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 80)

นอกจากนี้ อาจเล่นสัมผัสระหว่างคำสุดท้ายของวรรคหน้ากับคำที่ 2 ของวรรคหลัง
เช่น

หนัวนั้วเค้าโฮงทอง ไฟส่อง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 54)

ทนสะแคเคียวไครมา เห็นหน้า
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 56)

การเล่นสัมผัสระหว่างคำสุดท้ายของวรรคหน้าและคำแรกของวรรคหลังนี้ ในเรื่อง
ท้าวบาเจือง นิยมเล่นสัมผัสอักษรมากกว่า จะพบได้บ่อยมากดังตัวอย่างในเรื่อง
การเล่นสัมผัสอักษรที่กล่าวมาแล้ว

2.1.2 การเล่นเสียงวรรณยุกต์ หมายถึงการนำคำที่มี
เสียงพยัญชนะ สระ และตัวสะกดเดียวกัน ต่างกันแต่เสียงวรรณยุกต์ มาใช้ในที่
ใกล้เคียงกัน ทำให้เกิดเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ ฟังไพเราะ ใน ลิลิตตะเลงพ่าย การเล่น
เสียงวรรณยุกต์มักปรากฏในวรรคเดียวกัน และในที่ชิดกัน¹⁴ ส่วนการเล่นวรรณยุกต์
ในวรรคคือเรื่อง ท้าวบาเจือง มีปรากฏทั้งในวรรคเดียวกันและต่างวรรคกัน อาจ
อยู่ชิดกันหรือมีคำอื่นคั่น การเล่นวรรณยุกต์อาจปรากฏในโคลงเพียงบาทใดบาทหนึ่ง
หรือทุกบาท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การเล่นวรรณยุกต์ในวรรคเดียวกัน เช่น

¹⁴ดู ชลดา ศิริวิทย์เจริญ, "การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์",
หน้า 129.

เพื่อนี้ ตกหวางฮ้างฮ้างฮูป โทเร
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 137)

การเล่นวรรณยุกต์ระหว่างวรรค เช่น
ก็แก ฟ้ำคำเกี้ยวภูพาง พุงพาง พุนเขอ
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 210) .

ยีนอาฮมต่างแลง นอนแลง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 140)

การเล่นวรรณยุกต์ระหว่างวรรคในโคลงทุกบาท ได้แก่ในโคลงกลบท
ก็แก นกฮายไมฮิมฮือ กินฮือ
ภูเซาฮวางฮมฮัง คอยฮัง
สุรย์โคลคล้อยเซาคำ ไกลคำ
ประคัมไพรยังนอนแลง ตางแลง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 210)

กลบทเช่นนี้ในอีสานล้านช้าง เรียกว่า เทวภาวะ หรือเทพภาวะ ในล้านนาเรียกว่า
กลบทสายไหม หรือสะทกสายไหม*

2.1.3 การเล่นคำที่ขึ้นต้นด้วยเสียงเดียวกัน¹⁵ ในวรรณคดีไทย
ภาคกลาง เช่น ลิลิตพระลอ และ ลิลิตตะเลงพ่าย มักปรากฏการเล่นคำแบบนี้
ส่วนมากเป็นคำ 2 พยางค์ พยางค์แรกเป็นเสียงเดียวกัน เป็นต้นว่า เล่นคำที่ขึ้นต้น
ด้วยคำว่า ฮะ เช่น ฮะโงก ฮะงอน ฮะเง้อม ฯลฯ ขึ้นต้นด้วยคำว่า สระ เช่น
สระพรั่ง สระพร้อม สระพราส ฯลฯ ขึ้นต้นด้วยคำว่า ทุก เช่น ทุกที่ ทุกทาง ทุกหน ฯลฯ
ก็มักเล่นคำเหล่านี้ไ้โดยนำมาวางไว้ชิดกัน เช่น ฮะโงกฮะงอน สระพรั่งสระพร้อม
ทุกที่ทุกทาง เป็นต้น การเล่นคำวิธีนี้ นอกจากจะช่วยให้ฟังไพเราะเนื่องจากเสียง

* รายละเอียดได้กล่าวถึงแล้วในบทที่ 5.

¹⁵ ชลดา ศิริวิทย์เจริญ เรียกการเล่นคำประเภทนี้ว่า การเล่นคำส่วนหน้า
ดู ชลดา ศิริวิทย์เจริญ, "การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์", หน้า 134.

สัมผัสแล้ว ยังไ้จ้งหวะและมีสมคูลย์ของเสียงค้วย ในเรื่อง ท้าวบาเจือง กวีเล่นคำแบบนี้ค้วยวิธีการที่ต่างออกไป คือนำคำประเภทนี้มาขึ้นต้นโคลงในบาทต่าง ๆ หากมีคำเสริมหรือที่เรียกว่า บุรพบท คำเหล่านี้ก็จะอยู่ต่อจากคำเสริม เช่น

ชะพุ่มพรอมกันคำ	คืนจำ ก็มี	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 78)
ชะพุกังเต็มชวง	ทันชวาง	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 74)
ชะบุคิงออกมา	เกยกวาง	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 174)
สะพาคนี้วนบนอบ	เร็งโฌ	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 228)
เล็งเห็น สะเบยเป็องหัวเซียง	ชั้นท่ง พันเขย	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 254)
สล้างลวนโยเซส	ฝูงหาญ	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 274)

นอกจากจะเล่นคำที่ขึ้นต้นค้วย ชะ และ สะ แล้ว คำที่เป็นที่นิยมในเรื่อง ท้าวบาเจือง อีกกลุ่มหนึ่ง ไ้แก่คำที่ขึ้นต้นค้วยคำว่า อร (ออกเสียง ออ-ละ) คำกลุ่มนี้เท่าที่รวบรวมได้มีวิธีการสร้างอยู่ 3 วิธี คือ

1) เติมคำว่า อร เข้าข้างหน้าคำอื่น เช่น อร + ควร เป็น อรควร ใช้ในความหมายว่า สวยงาม เหมาะสม เช่น

อรควรนางหมื่นปลาย เป็นหน้า
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 669)

อร + องค์ เป็น อรองค์ หมายถึง หญิงที่ปร่างสวยงาม เช่น

อรองค์นางม่วนเมือง เขียมท้าว
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 828)

นอกจากนี้ยังเติมคำว่า อร หน้าคำว่า นาง เป็น อรนาง หน้าคำว่า สร้อย เป็น อรสร้อย หมายถึง หญิงงาม ทั้งสองคำ และหน้าคำว่า ละไม เป็น อรละไม แล้วกร่อนเป็น อรไม ใช้ในความหมายว่า สวยงาม ละมุนละไม

2) แทรก ร เข้าหลังคำที่ขึ้นต้นค้วยตัว อ ในเรื่อง ท้าวบาเจือง กวีแทรก ร เข้าไปในคำว่า อเนก เป็น อรเนก และแผลงเป็น อรแนก ใช้ในความหมายว่า มากหลาย อวบอ้วน ท้วม ลำล้น เช่น

อรแนกฮอนสมคัง คับทวง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 84)

อร แขนงนิ้วผันคาบ ฮางเซ็ง

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 317)

แทรก ร เข้าไปในคำว่า อนันต์ เป็น อรณันต์ ใช้ในความหมายว่า มากมาย อีกทีก็
เช่น

จึกว่า อรนันต์นับเตือมา เปียนบ้าง

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 122)

อรนันต์เสียงลิ่งชะนี โคนเต้น

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 200)

3) แผลงพยางค์หน้าของคำเป็น อร คำประเภทนี้เป็นคำ 2 พยางค์
พยางค์หน้าและพยางค์หลังต่างกันเพียงพยัญชนะต้น พยางค์หน้ามีพยัญชนะต้นเป็น
ตัว อ ส่วนพยางค์หลังเป็นพยัญชนะอื่น เช่น

แผลงคำว่า อิมทิม เป็น อรทิม ใช้ในความหมายว่า หนา ทิม

อืคทีค เป็น อรทีค ใช้ในความหมายว่า อีกทีก็ครึกโครม อื้ออึง

อูยทุย เป็น อรทุย บางทีแผลงต่อเป็น อรทวย

ใช้ในความหมายว่า เหลืองซุ่ม สกใส หอมฟุ้ง อออรหวย

อ้อยหมอยเป็น อรมอย ใช้ในความหมายว่า สวยงาม แฉ่มชื่น

เบิกบาน

ออนซอน เป็น อรชร

ตัวอย่างการใช้คำเหล่านี้ เช่น

อรทิมบคเมมเนือง นายซอน

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 626)

อรทีคพันพลคิว ทายิน

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 371)

อรมอยหน้าช้อยชื่น เชียงคราญ

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 399)

อรทุยฟ้าคาวเฮือ รัศมี

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 69)

2.2 อสังการก้านเสียงและความหมาย ในเรื่อง ท้าวบาเจือง
มีการเล่นคำซึ่งทำให้เกิดอสังการก้านเสียงและความหมาย 2 แบบ คือ

2.2.1 การเล่นคำซ้ำ

2.2.2 การหลากคำ

2.2.1 การเล่นคำซ้ำ มีการเล่นคำซ้ำอยู่ 6 แบบ ดังนี้

2.2.1.1 การเล่นคำซ้ำต้นบาท

2.2.1.2 การเล่นคำซ้ำกลางวรรค

2.2.1.3 การเล่นคำซ้ำต่างบาท

2.2.1.4 การเล่นคำซ้ำบางส่วน

2.2.1.5 การเล่นคำซ้ำหลายคำในวรรคเดียวกัน

2.2.1.6 การเล่นคำซ้ำบางเสียง

2.2.1.1 การเล่นคำซ้ำต้นบาท คำซ้ำแบบนี้ใน

ภาษาพูดมักปรากฏหลังคำนาม คำกริยา หรือคำวิเศษณ์ แต่ในเรื่อง ท้าวบาเจือง กวี
นิยมวางไว้ต้นบาท ยกเว้นโคลงบาทใดมีบุรพทหรือคำเสริม คำซ้ำ ก็จะอยู่ถัดไป การ
เล่นคำซ้ำแบบนี้อาจเล่นในบาทหนึ่งบาทก็ได้ ในโคลงบทหนึ่งอาจเล่นคำซ้ำเพียงบาท
เดียวหรือ 2 บาท หรือ 3 บาทก็ได้ น่าสังเกตว่าไม่มีการเล่นคำซ้ำทุกบาทในโคลง
บทเดียวกัน ถ้ามีการเล่นคำซ้ำใน 3 บาทแล้ว บาทที่ 4 ก็จะไม่เล่นอีก เป็นการหลีกเลี่ยง
กลวิธีที่ซ้ำซากน่าเบื่อหน่ายได้

ตัวอย่างการเล่นคำซ้ำในโคลงบาทที่ 1 และบาทที่ 2 เช่น

	<u>สว่าสว่า</u> พร้อมพลพวก	เกาคา
	<u>อมอม</u> เดินคาคพลาย	เฮียงฮาน
แต่นั้น	พลหลวงเปื่องเงินยาง	ย้ายกอน
	ฝูงหมู่ช่าภูสำน	แสงจวง

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 529)

ตัวอย่างการเล่นคำซ้ำในบทที่ 1 2 และ 3 เช่น

	พุงพุงข้างซ้ายใหญ่	กาพล
ตีแก	ผายผายสุรยสองคอย	กลขึ้น
	ผนผนข้างขวาพาง	อายหาก
	ม้ามากฮั่นสนแล้ว	กอนพล
		(ท้าวบาเจือง ลานที่ 552)

คำซ้ำที่อยู่ต้นบทนี้ มีลักษณะเป็นความเปรียบชนิดสัทพจน์ (onomatopoea)* มีทั้งที่เป็นคำเลียนเสียงธรรมชาติ และเป็นคำขยายที่ช่วยในการบรรยายภาพให้เห็น สีสัน ขนาด จำนวน ความเคลื่อนไหว ความเร็ว ความช้า รู้สึกถึงกลิ่น รส อุณหภูมิ และอารมณ์สดชื่นแจ่มใส หรือเศร้าหมอง อย่างละเอียดละออ

ในเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย นิยมเล่นคำซ้ำประเภทนี้เช่นเดียวกัน ประคอง เจริญจิตรกรรม ได้แบ่งคำซ้ำในเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย ออกเป็น 3 พวก คือ

1. คำซ้ำที่เลียนเสียงธรรมชาติ
2. คำซ้ำที่ให้ภาพกิริยาที่เคลื่อนไหว
3. คำซ้ำที่บอกการจำแนกประเภท¹⁶

ส่วนคำซ้ำในวรรณคดีเรื่อง ท้าวบาเจือง อาจแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 5 ประเภท ดังนี้

*ความหมายแคบ หมายถึงคำเลียนเสียงธรรมชาติ ความหมายกว้าง หมายถึงรวมทั้งคำที่ชี้แนะถึงขนาด ความเคลื่อนไหว พลัง ฯลฯ ดู M.H. Abrams, A Glossary of Literary Terms. Rinehart English Pamphlets. (Bangkok : Thammasat University Press, 1975), p. 118.

¹⁶ ประคอง เจริญจิตรกรรม, "วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากร แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 108-122.

1. คำซ้ำที่เลียนเสียงธรรมชาติ
2. คำซ้ำที่ให้ความสक्तिเปลี่ยนแปลง
3. คำซ้ำที่ให้ความเคลื่อนไหว
4. คำซ้ำที่ให้ความรู้สึกอันอุกทมิ
5. คำซ้ำที่บรรยายอาการต่อเนื่อง

ทั้งตัวอย่างต่อไปนี้

1. คำซ้ำประเภทเลียนเสียงธรรมชาติ เช่น คำว่า แจนแจน และ แกวแกว ใช้น์เลียนเสียงพุกแจ้ว ๆ และเสียงตะโกนโหวกเหวก เช่น

แจนแจน เสียงล่ำมเมือง   แหนถ้อย
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 81)

แกวแกว เสียงลุดอ่าสังลา   ลงห้อง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 273)

คำซ้ำประเภทเลียนเสียงในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีอยู่หลายคำ เช่น ทวนทวน ใช้น์เลียนเสียงกลอง คิ่นคิ่น เลียนเสียงสากครกตำข้าว เซ็นเซ็น เลียนเสียงชะปี่ โงงโงง ใช้น์เลียนเสียงฆ้อง เป็นต้น

2. คำซ้ำที่ให้ความสक्तिเปลี่ยนแปลง เช่น คำว่า เขื่องเขื่อง ซึ่ง ใช้น์กับแสงอาทิตย์ และ ฮองฮอง ใช้น์กับแสงพระจันทร์ เช่น

เขื่องเขื่องแสงส่องงาม   เงาแก้ว
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 56)

ก็แก ฮองฮอง เคือนเขื่อเขื่อง   ในฟ้า
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 73)

นอกจากนี้มีความว่า เมืองเมือง ใช้น์กับความเปลี่ยนแปลงเรือเรือของทอง ม่างม่าง คาวคาว ยั้งยั้ง ใช้น์ในการบรรยายความเปลี่ยนแปลง สक्तिส เบิกบานของใบหน้า

3. คำซ้ำที่ให้ความเคลื่อนไหว เช่น แวงแวง ใช้น์กับการเดินเร็ว ๆ หรือเดินวิ่ง ๆ เช่น

แว้งแว้งข้ามไพรใหญ่   สิงขร
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 176)

ชวาคชวาคใช้กับการเดินเนิบนามแต่สง่างามของช้าง เช่น

ชวาคชวาคช้างย่องย่าง   แกลมลา
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 135)

คำซ้ำที่ใช้บรรยายการเคลื่อนไหวของสิ่งของจำนวนมาก เช่น การปลิวสะบัดของใบไม้หรือธง ไซ้ เพื่อๆ เช่น

ผ่อเห็น เพื่อเพื่อไม้ถวดยอด   ทัพตา พันเขอ
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 307)

เพื่อเพื่อย้ายไปก่อน   ชงไชย
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 1048)

คำซ้ำที่บรรยายความเคลื่อนไหวที่มีความวุ่นวาย สับสน อลหม่าน เช่น

ฉนฉนง้าวเทียมพลาย   เจือกแกว่ง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 933)

สนสนเบื่องกลางหาว   ฟ้อนหอก
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 992)

4. คำซ้ำที่บรรยายอารมณ์และอุณหภูมि เช่น บรรยายความเร่าร้อนเพราะเสว้าโศกเป็นทฤษว้า

ฮอนฮอนฮอนฮมโศก   โศโก
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 132)

5. คำซ้ำที่แสดงอาการต่อเนื่อง เช่น บรรยายความรู้สึกที่เกิดขึ้นตลอดเวลาว่า

เนียนเนียนจงจอกนาง   ในห้อง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 139)

2.2.1.2 การเล่นคำซ้ำกลางวรรค การเล่นคำซ้ำ

แบบนี้ บางทีก็เขียนไว้ชิดกัน บางทีก็มีคำอื่นแทรก การซ้ำคำเป็นการช่วยย้ำความหมาย

ให้ชัดเจนและหนักแน่นยิ่งขึ้นดังตัวอย่างต่อไปนี้

จักจื่อไวไวแท้	เทียมสมร
เป็นคำลือเล่าลือ	เรื่องอ้อ
จักนอนไว้นอนคอม	คมกลืน
จักใครไว้เทียมข้าง	กลมกลม

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 93)

2.2.1.3 การเล่นคำซ้ำต่างบาท การเล่นคำซ้ำ

ประเภทนี้เท่าที่พบมี 4 แบบ คือ

2.2.1.3.1 การเล่นคำซ้ำระหว่าง

สองคำสุดท้ายของบาทที่มาก่อน กับสองคำต้นของบาทที่อยู่ถัดไป เช่น

วิน ๆ แล้ววน ๆ	<u>ชาวแซก</u>
<u>ชาวแซกพร้อมชาวบ้าน</u>	ขึ้นบาน

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 97)

เสือเพิ่งต่องแถวเดือน	<u>ไพรขวาง</u>
<u>ไพรขวางสุขสำราญ</u>	ในช่อง

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 750)

การเล่นคำซ้ำแบบนี้ แสดงให้เห็นความสามารถของกวี ในการเลือกสรรคำที่มีเสียงและความหมายเหมาะสมทั้ง 2 ตำแหน่ง การเล่นคำซ้ำแบบนี้ หากเล่นทุกบาท ถือเป็นกลบทแบบหนึ่ง ในล้านนาเรียกว่า กลบทเก็บบาท *

2.2.1.3.2 การเล่นคำซ้ำระหว่าง

สองคำสุดท้ายของบาทที่มาก่อน กับสองคำต้นของบาทที่อยู่ถัดไป โดยใช้วิธีสลับตำแหน่งของคำ ปรากฏในโคลง 1 บท ดังนี้

* ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 5.

ประสงคแนบซอนสุคสวาท	อรองค
องคอรแอซางชม	ณอมซอน
ซอนณอมซอนโนใจ	จงแมน
คึกแมนของทวงทาว	เฮงกระสัน
	(ทาวบาเจือง ลานที่ 828-829)

การเล่นคำในโคลงแบบนี้ ทางล้านนาถือว่าเป็นกลบทแบบหนึ่ง เรียกว่า กลบทคันหน มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลอนกลบทของภาคกลางชื่อ กลบทนาคเกี้ยวระหวัค*

2.2.1.3.3 การซ้ำคำคนบาท

แบบกระทู้ การเล่นคำซ้ำแบบนี้ปรากฏในโคลง 1 บท ทุกบาทขึ้นต้นด้วยคำเสริม หรือบุรพทวา ฮัว ดังนี้

ฮัว	มรณาศลัมลคชัว	นากู บ่นอ
ฮัว	มีเสนาหาฮวมสอง	สมชู
ฮัว	ยังแสงคันค่อมอวน	อันอว
ฮัว	หลงกลีบกล้าแคนฟ้า	คางหลิม บฮู

(ทาวบาเจือง ลานที่ 1022)

คำว่า ฮัว ตรงกับคำในภาษาไทยปัจจุบันว่า หรือว่า การซ้ำคำว่า ฮัว แสดงความสงสัย ข้อความตอนนี้เป็นคำรำพึงของท้าวเจืองเมื่อนึกถึงนางแพงมาศ ซึ่งเป็นมเหสีองค์หนึ่ง ด้วยความสงสัยคาง ๆ นานาว่าขณะนั้นนางจะเป็นประการใด อยู่ที่ไหน ตายไปก่อนแล้ว มีรักใหม่ หรือว่ามีวิตติตามหาท้าวเจืองอยู่ และหลงทางอยู่คนละฝั่งฟ้ากระมัง ในมหาชาติล้านนาก็มีการเล่นคำซ้ำ ฮัว เช่นกัน¹⁷

* ใ้กล่าวถึงแล้วในบทที่ 5.

¹⁷ คุ พระธรรมราชาบุรีทร (ฟู อุตฺตสิโว) (ผู้ชำระตรวจสอบ), มหาชาติภาคพายัพ ส่วนวนเอก ฉบับสร้อยสังกร (เชียงใหม่ : สงวนลิขสิทธิ์, 2508), กัมพูชก, หน้า 2.

การเล่นคำซ้ำแบบนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลอนกลบทของภาคกลาง ชื่อ กลอนบัวบานกลีบ* และมีลักษณะคล้ายโคลงกระทู้ของภาคกลาง ต่างกันที่โคลงในวรรณคดีภาคกลางไม่มีบุรพบท การเล่นคำซ้ำในโคลงกระทู้ จึงเล่นคำต้นของแต่ละบาท ในเรื่อง ท้าวบาเจือง การเล่นคำซ้ำที่คำต้นของโคลงก็มีบ้าง แต่ไม่ได้เล่นทุกบาท อาจเล่นคำซ้ำเพียง 2-3 บาทเท่านั้น

2.2.1.3.4 การซ้ำสร้อยโคลง

การเล่นคำซ้ำแบบนี้ช่วยให้ได้ความหมายหลายอย่าง บางทีก็เป็นการย้ำความ บางทีก็เป็นการจำแนกว่า มีผู้กระทำกริยาเดียวกันหลายคน เช่น บรรยายภาพพวกแควแมนนี้ เมื่อถูกฝ่ายท้าวเจืองปราบว่า

กวางแถมพร้อมแมนฟอง	ท้าวปึง <u>ก็หนี</u>
ลคเครื่องไวไคน้ำ	วิ่งพลาย
ผู้กงท้าวตางพี	หุนบัง <u>ก็หนี</u>
ไลภูชรบแปร	คอยหน้า
แควทองสร้างเชียงฮัง	ลีอนาด <u>ก็หนี</u>
เขาบถ่าเพื่อนฟ้า	พังตาย

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 466)

อีกตอนหนึ่งเป็นการบรรยายภาพป่าว่ามีดอกไม้ชนิดต่าง ๆ การเล่นคำซ้ำ ก็มี เป็นการเน้นว่า ดอกไม้ชนิดนั้น ๆ มีอยู่จริง ๆ ดังนี้

จวงจันทน์แก้วดวงหอม	ซ่อนกิ่ง <u>ก็มี</u>
พะหลังฟ้าฮังเฮือ	ฮางทราย <u>ก็มี</u>
หอมเหลือหลายทั่วเมือง	โสอบเข้า
บานหลายทั่วพวงเครือ	งวงสุ่ม <u>ก็มี</u>
สาวพราพร้อมมวลเข้า	ชูวัน

*ได้กล่าวถึงแล้วในบทที่ 5.

ชะพุ่มพร้อมต้นตำ	ตีนจำ ก็มี
เอ็งชัญเขียวแข่งนิล	นางยอม
คำควนท้าวทองหอม	ลันที ก็มี
ยามเมื่อ ลมแกว่งเป็องไกวค้อม	กลืนหอม
	(ท้าวบาเจือง ลานที่ 77-78).

2.2.1.4 การเล่นคำซ้ำบางส่วน เป็นการเล่นคำซ้ำในวรรคเดียวกัน คำซ้ำแบบนี้เป็นคำ 2 พยางค์ การซ้ำจะซ้ำเฉพาะพยางค์แรก ส่วนพยางค์ที่ 2 ใช้พยัญชนะเดิมแต่มีเสียงสระต่างออกไป การซ้ำเพียงบางส่วนเช่นนี้ นอกจากจะช่วยให้เกิดความจำเริญซ้ำซากแล้ว บางครั้งยังเกิดความหมายหลายนัย หรือได้ความหมายที่ต่างออกไปจากเดิมด้วย คำที่กวีนิพนธ์นำมาเล่นเป็นคำซ้ำบางส่วน ได้แก่ เวงง-เววรา กรรมัง-กรรมา จำปี-จำปา มาลี-มาลา และมยุรี-มยุรา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ฮอยที่ กรรมังแล้วกรรมา เวียนครอม
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 95)

คำว่า กรรมัง และ กรรมา ปรกคิมมีความหมายอย่างเดียวกัน หมายถึง กรรม หรือเคราะห์กรรม แต่คำว่า กรรมา เมื่อออกเสียงแล้วทำให้มีความหมายได้ 2 นัย คือ เป็นคำคำเดียวมี 2 พยางค์ หมายถึงกรรมหรือเคราะห์กรรมดังกล่าวแล้ว และยังให้ความรู้สึกรู้ว่าเป็นคำ 2 คำ คือ กรรม และ มา คำว่า กรรม เป็นคำนาม ทำหน้าที่ประธาน และคำว่า มา ทำหน้าที่เป็นคำกริยาในประโยค ฮอยที่ กรรมังแล้วกรรมา เวียนครอม จึงอาจมีความหมายตามเสียงอ่านได้ว่า ชะรอยเป็นเคราะห์กรรมกระมัง กรรมจึงมาเวียนครอม

จำปีพร้อมจำปา หอมอ่อน ก็มี
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 78)

การเล่นคำซ้ำบางส่วนในคำว่า จำปี และ จำปา ให้ประโยชน์ทั้งค่านเสียงและความหมาย ค่านเสียงมีความไพเราะจากเสียงซ้ำและอักษรสัมผัส ค่านความหมาย จำปีและจำปาเป็นดอกไม้คนละชนิด มีกลิ่นหอมเหมือนกัน เช่นเกี่ยวกับการเล่นคำมยุรี-มยุรา

มยุรีฮ้องมยุรา

นันทเดือน

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 885)

นอกจากมีความไพเราะแล้ว ยังได้ความหมายต่างกันไปด้วย มยุรี หมายถึง
นกยูงตัวเมีย และมยุรา หมายถึงนกยูงตัวผู้

2.2.1.5 การเล่นคำซ้ำหลายคำในวรรคเดียวกัน

การเล่นคำซ้ำแบบนี้ทำให้ได้เสียงไพเราะ ในขณะเดียวกันก็ได้ความหมาย เกิดอารมณ์
ความรู้สึกต่าง ๆ มี 3 แบบ คือ

2.2.1.5.1 เล่นคำซ้ำ 2 คู่ โดยมีคำอื่นคั่น

เช่น

ลูกลูกแล้วนอนนอน

ทนโศก

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 120)

การซ้ำคำกริยา ลูก และ นอน แสดงความหมายว่า กระทำกริยานั้น ๆ หลายครั้ง
ตัวละครมีความทุกข์โศกมาก ไม่สามารถอยู่อย่างสงบได้ ประเดี๋ยวลูก ประเดี๋ยวนอน

2.2.1.5.2 เล่นคำซ้ำแบบสลับที่ เป็นการ

เล่นคำซ้ำ 2 คู่ แลววางสลับที่กัน ดังนี้

จักคั่งคั่นคั่นคั่ง

เมื่อเมือง กอนแล้ว

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 137)

คั่งคั่น มีความหมายว่า มุ่งตรงไป คั่นคั่ง ที่ตามมา เป็นการย้ำความ

2.2.1.5.3 เล่นคำซ้ำทั้งวรรค โดยการ

ใช้คำซ้ำ 2 คำ คำหนึ่งซ้ำ 3 หน ส่วนอีกคำหนึ่งซ้ำ 2 หน ดังนี้

คั่นคั่นคั่นคั่นคั่น

สนชยา

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 66)

ปรกติคำว่า คั่นคั่น ใช้ขยายคำกริยา คั่น เป็น คั่นคั่นคั่น แปลว่า คั่นเร่า ๆ เมื่อซ้ำคำ
ว่า คั่น และ คั่น เข้าไปอีก ก็ทำให้ความมีน้ำหนักมากขึ้น เป็นการย้ำ หมายถึง
คั่นเร่า ๆ อย่างหุนหุนรายจริง ๆ ใช้ได้กับอาการทางกายหรือใจ

2.2.1.6 การเล่นคำซ้ำบางเสียง คำซ้ำประเภทนี้เป็นคำ 2 พยางค์ พยางค์แรกกับพยางค์ที่ 2 ใช้เสียงบางเสียงซ้ำกัน อาจเป็นเสียงพยัญชนะ เช่น หมักหมม หมักหมน หรือนักนิน เป็นต้น อาจซ้ำเสียงสระ เช่น ซ้ำก่า อือทือ เป็นต้น คำซ้ำประเภทนี้มักเป็นคำขยายที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับ ขนาด รูปพรรณสัณฐาน สี กลิ่น รส ความมืด ความสว่าง ฯลฯ ในภาษาอีสานปัจจุบันก็ยังใช้ อยู่ เช่น

จนพุน ใช้กับลักษณะที่มีสีขาวของสิ่งใหญ่ หรือจำนวนมาก ที่รวมกันอยู่ เช่น ศีรษะที่มีผมขาวเต็มศีรษะ ใช้ว่า หัวขาวจนพุน

จองป่อง ลักษณะที่เป็นรูเล็กทะลุตลอด ถ้าขนาดเล็กมาก ใช้ว่า จิงบึง ขนาดใหญ่ใช้ว่า จิงบึง หรือ โจ่งโป่ง *

กวีผู้แต่งเรื่อง ท้าวบาเจือง ได้นำคำซ้ำประเภทนี้มาใช้ในการบรรยายภาพ ใต้อย่างเหมาะสมยิ่ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อ่ำทำเนื้อเกลี้ยงกลม กะหลับ

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 421)

อ่ำทำ หรือ อ่ำถ่า ใช้กับผิว มีความหมายว่า สวย เนียน หรือ คำซ้ำ

เมื่อนั้น อือทือโหเสียงเครือเคลื่อนเพ็ง พลงอ้อม

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 430)

อือทือ ในที่นี้ใช้กับการเคลื่อนไหว มีความหมายว่า อึกทึก สับสน

อุ่มทุ่มแก้มแข็งยั้ง ทองสุก

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 872)

คำว่า อุ่มทุ่ม ในที่นี้ให้ภาพแก้มที่เต่งตึงเปล่งปลั่ง มีสีแดงระเรื่อสวยงาม

ตัวอย่างคำซ้ำบางเสียงอื่น ๆ เช่น นักหมิน หรือ นักนิน ใช้กับผิวเนื้อ หมายถึง ลักษณะที่ละเอียด อ่อนนุ่ม คำว่า ถักถัก ใช้กับต้นไม้ที่ขึ้นจำนวนมาก เป็น

* คุรรายละเอียดเรื่องนี้เพิ่มเติมใน ประคอง นิมมานเหมินท์, "คำขยายใน ภาษาอีสาน" ใน อักษรศาสตร์ เล่มที่ 10 ปีการศึกษา 2519 ฉบับครบรอบ 60 ปี แห่งการสถาปนาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 56-65.

ทิวแถวและสูงลดหลั่นกัน หมักหมอน ไซ้กับโบหน้า หมายถึง ลักษณะที่สวยงาม จิมลิม
พริ้มเพรา เป็นต้น

2.2.2 การหลากคำ หมายถึงการที่กวีรู้จักนำคำหลายคำ
ซึ่งหมายถึงสิ่งเดียวกันมาใช้แทนการใช้คำเพียงคำเดียวตลอด นอกจากจะช่วยให้
ไม่ซ้ำซากน่าเบื่อแล้ว บางทียังได้คำที่เหมาะสมกับเสียงวรรณยุกต์ หรือเสียงสัมผัสที่
ต้องการอีกด้วย เช่น คำว่า พระอาทิตย์ นอกจากจะใช้ว่า ตะวัน หรือ วัน ซึ่งเป็น
ภาษาท้องถิ่นแล้ว ก็อาจใช้ว่า ทินกร สุรบย์ สุริยะ สุริโย สุริยะศ ทั้งกล่าวแล้วในเรื่อง
การใช้คำภาษาบาลีสันสกฤต การหลากคำที่น่าสนใจที่สุดได้แก่การใช้คำต่าง ๆ เมื่อ
ต้องการกล่าวถึงท้าวเจืองซึ่งเป็นกษัตริย์ คำที่นำมาใช้มีทั้งภาษาบาลีสันสกฤตและคำ
ประสมในภาษาไทย ซึ่งให้ความหมายในทางยกย่องในท่านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ความเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นผู้สูงสุด มีอำนาจ เช่น ภูมิ ภูมินทร์
ภูบาล ราชา เริงโยธู เจ้าลุมพ้า ภูชัย ภูธร เจ้าแมนหล้า ผู้ที่เหง่า จอมหัว
จอมเมือง เจ้าจอมพ้า จอมโท และบาไท เป็นต้น
- 2) เป็นผู้มีความชอบ เป็นที่พึ่งของแผ่นดิน เช่น ธรรมยา ภูวนาด
- 3) เป็นผู้ให้กำเนิดให้มาเกิด หรือเป็นลูกแทน เช่น ราชายูแดนคุณ
ลูกเจ้าแดนพ้า ท้าวผู้เพื่อนแดนคุณ
- 4) เป็นผู้มีความยิ่งใหญ่ เช่น เจ้าทิวสร้อย เจ้าทองล้าน เจ้าล้านซังก็้อทอง
เจ้าล้านกบคำหว่า หรือเจ้าคำหว่าล้านกบ
- 5) ผู้มีรูปงาม เช่น โสมฮาบ บาศรี บาศราญ
- 6) ผู้มีบุญบารมีมีสมบัติมาก เช่น เจ้าทิวข้าง (ผู้มีข้างหมื่นล้านเชือก)
เจ้าแพ่งข้าง เจ้าหมื่นม้าว (ผู้มีกำไลแขนหมื่นอัน)

ในวรรณคดีเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย คำเรียกตัวละครที่เป็นกษัตริย์ตรงกับในเรื่อง ท้าวบาเจือง
เป็นจำนวนมาก ยกเว้นคำว่า ราชายูแดนคุณ ลูกเจ้าแดนพ้า และผู้เพื่อนแดนคุณ ซึ่ง
เป็นคำเรียกแสดงความยกย่องว่า ท้าวเจืองเป็นลูกแทน สืบเชื้อสายจากแทน ไม่

---

* ดูเรื่องคำที่ใช้เรียกกษัตริย์ในเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย ใน ประคอง เจริญจิตรกรรม,
"วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย", หน้า 103-106.

ปรากฏใช้เป็นคำเรียกกษัตริย์ในเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย ซึ่งพระเอกเป็นพระโพิษสัตว์

คำที่ใช้หมายถึงสตรีที่สูงศักดิ์ เช่น นางง่อมมวน นางอ้วค้ำ หรือนางอู่แก้ว มีหลายคำ บางคำมีความหมายถึงการดำรงตำแหน่งที่ยิ่งใหญ่ เช่น นางเมือง จอมนาง เทวี เทพี เป็นต้น บางคำให้ความหมายว่าเยาว์วัย เช่น สาวถาว นางถาว เกิงญา กัลเยศ บางคำให้ความหมายทางด้านความสวยงาม เช่น นางคราญ นางแพง นางศรี นางนาญ นางขราว นางราม บางคำให้ความหมายในทางความสงบเสงี่ยมเรียบร้อย เช่น นางเสงี่ยม และบางคำให้ความหมายว่าเป็นคนคมีค่า เช่น แก้วกัลเยศ เป็นต้น

2.3 การใช้ภาพพจน์ ภาพพจน์ หมายถึงคำหรือกลุ่มคำ ที่ใช้ในการบรรยายภาพหรืออารมณ์ความรู้สึก ให้ปรากฏกระจ่างและลึกซึ้งขึ้นในใจของผู้อ่าน ผู้ฟัง เป็นศิลปะการใช้ภาษาโดยกลวิธีการเปรียบเทียบ ภาพพจน์อาจจำแนกตามวิธีการเปรียบเทียบออกเป็นหลายประเภท* การศึกษาเรื่องการใช้ภาพพจน์ในวรรณคดี นอกจากจะช่วยให้เห็นว่า กวีนิยมใช้ภาพพจน์ประเภทใดบ้าง และนิยมเปรียบเทียบสิ่งใดกับสิ่งใดแล้ว ยังช่วยให้มองเห็นลักษณะสภาพแวดล้อมในสังคม ตลอดจนทัศนคติของกวีและคนในสังคมในขณะนั้นด้วย ภาพพจน์ที่ใช้มากในเรื่อง ท้าวบาเจือง ได้แก่ อุปมา อุปลักษณ์ สัทพจน์ อติพจน์ อนุนามนัย การอ้างภานิตและนิยายโบราณ ผู้วิจัยพบว่า กวีใช้ภาพพจน์ได้อย่างเหมาะสม แนบเนียน และได้ผลสมความมุ่งหมาย ดังรายละเอียดจากการศึกษาดังต่อไปนี้

2.3.1 ภาพพจน์ประเภทอุปมาและอุปลักษณ์ ภาพพจน์ 2 ชนิดนี้ คล้ายคลึงกันที่เป็นการเปรียบเทียบว่า สิ่งหนึ่งมีความเหมือนคล้ายกับสิ่งอีกหนึ่ง ต่างกันที่อุปมามีคำเชื่อมโยง เช่นคำว่า เหมือน กุจ กิ่ง เช่น ปาน ราว ประหนึ่ง เพียง ฯลฯ ส่วนอุปลักษณ์บางครั้งอาจมีคำกริยา เป็น เป็นคำเชื่อมโยง แต่โดยทั่วไปแล้วจะไม่มี

---

*คำว่า ภาพพจน์ ในตำราบางเล่มเรียกว่า ไวหาร การแบ่งประเภท และชื่อของภาพพจน์ในตำราต่าง ๆ อาจแตกต่างกันบ้าง ดู กาญจนา นาคสกุลและคณะ, การใช้ภาษา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2521), หน้า 240.1-240.4, วิชา กงกะนันท์, วรรณคดีศึกษา เอกสารคำสอนวิชาการใช้ภาษา (อ่าน) อท.103 และ อท.104 ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, หน้า 22-57.

คำเชื่อมโยง ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ จึงเป็นการเปรียบเทียบที่ให้น้ำหนักมากกว่าแบบอุปมา

ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีการใช้ภาพพจน์แบบอุปมาและอุปลักษณ์มาก ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างเฉพาะภาพพจน์ที่ใช้บ่อย 5 ประเภท คือ

2.3.1.1 ภาพพจน์ที่ใช้ในการชมความงาม .

2.3.1.2 ภาพพจน์ที่ใช้ในการบรรยายสภาพ

จิตใจที่เป็นทุกข์

2.3.1.3 ภาพพจน์ที่ใช้ในการกล่าวถึงการ

เคลื่อนทัพที่มีไพร่พลจำนวนมาก

2.3.1.4 ภาพพจน์ที่ใช้ในการกล่าวถึงความหวัง

ที่อยู่ไกลลิบ

2.3.1.5 ภาพพจน์ที่ใช้ในการกล่าวถึงศัตรู

2.3.1.1 ภาพพจน์ที่ใช้ในการชมความงาม

ในการชมความงามของตัวละครชายหรือหญิงก็ดี การชมความงามของบ้านเมืองก็ดี ก็มักเปรียบเทียบกับสิ่งที่อยู่ในสวรรค์ เช่นชมว่าสวยราวกับมาจากสวรรค์ เป็นสิ่งที่พระอินทร์หรือเทวดาสราง แสดงให้เห็นว่า สวรรค์และสิ่งที่อยู่ในสวรรค์สวยงาม เลอเลิศ

ตัวอย่างการชมตัวละครในเรื่อง ท้าวบาเจือง เช่นชมว่า

คือกึ่ง หยากแต่ฟ้าเสด็จทอง ชรณี (ท้าวบาเจือง ลานที่ 52)

คือหยากฟ้าลงแหง จักรวาล (ท้าวบาเจือง ลานที่ 394)

อรแอกคือคูอินทร์ ลงแท้ม (ท้าวบาเจือง ลานที่ 73)

เมื่อต้องการเน้นว่า สวยอย่างยิ่งไม่มีสิ่งใดเทียบ ก็กล่าวว่า แม้แต่ในสวรรค์ก็หาเปรียบเทียบไม่ได้ หรือกล่าวว่า สวยยิ่งกว่าพระอินทร์หรือเทวดา ดังนี้

หกแห่งห้องนครฟ้า บ่เปรียบได้ เถิงสอง

แลเชิงว่า เจ้าป็น้อยงามล้ำ สิ้นอินทร์ (ท้าวบาเจือง ลานที่ 383)

การชมการพ้องรำที่สวยงาม ก็เปรียบเทียบกับ เหมือนที่มีอยู่ในสวรรค์ เช่น

สว่า ๆ เหล้นพ้อนพ่าย ละเม็งสิง
คือมีในสวรรคที่พรหม ภายฟ้า (ท้าวบาเจือง ลานที่ 795)

กวีชมความงามของเมืองเงินยาง โดยกล่าวว่า มีแต่ความสุข ความสะทกสบายยิ่งกว่า
สวรรค คังนี้

เมืองหลวงสุขยิ่งสวรรค เมืองฟ้า (ท้าวบาเจือง ลานที่ 842)

2.3.1.2 ภาพพจน์ที่ใช้ในการบรรยายสภาพจิตใจ

ที่เป็นทุกข์ ความทุกข์ทรมานที่กวีชอบพรรณนาได้แก่ความทุกข์อันเนื่องมาจากความ
คิดถึงคนรัก กวีมักใช้วิธีการเปรียบเทียบว่า มีความรู้สึกหนาวเย็นเหมือนจะเป็นไข้บ้าง
เราร้อนเหมือนถูกไฟลนลุกบ้าง หรือรู้สึกทรมานเหมือนกินยาพิษเข้าไป เช่น

แต่นั้นเจืองก็	อยู่ชาวขุมอมมวน	ยินยอม
	จวนใจเป็นคังหนาว	จักไข้ (<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 53)
บัดนี้	ในทวงฮ้อนคือไฟ	ลนลุก (<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 308)
	คือคูเพียงกินง้วน	เสพแสง (<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 302)

2.3.1.3 ภาพพจน์ที่ใช้ในการกล่าวถึงการ

เคลื่อนที่ที่มีไพรพลจำนวนมาก มี 4 อย่างคล้ายกัน คือ เปรียบว่าเหมือน "น้ำยิ่งฝาย"
เหมือน "ทรายไหลซ้อน" เหมือน "เหมือยไหลซ้อน" และเหมือน "ไบไม่มีคมัว" คัง
ตัวอย่างต่อไปนี้

	เคิกทุมลันคือน้ำ	ยิ่งฝาย	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 443)
ยั้งเลา	นองมุนมาคังทราย	ไหลซ้อน	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 257)
ยั้งเลา	นองพลมาคังเหมือย	ไหลซ้อน	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 410)
	พลมากคังไบไม้	มีคมัว	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 547)

"น้ำยิ่งฝาย" คำว่า ยิ่ง ปรกติแปลว่า นอง หรือ บวม ใช้น้ำกับน้ำ แปลว่า
เจิง นอง เออ ฝาย หมายถึงท้นบ้นก้นน้ำ ลักษณะของภูมิประเทศทำให้ชาวไร
ชาวนาในลุ่มน้ำต้องสร้างฝายกั้นน้ำเข้านาของตน ฝายจึงเป็นสิ่งที่ประสบพบเห็นได้
ทั่วไป "น้ำยิ่งฝาย" หมายถึง น้ำที่นองเออจนจะล้นฝาย

"ทรายไหลซ้อน" หมายถึงทรายที่ถูกน้ำซึ่งไหลเชี่ยว พัดพาไปกองท่วม เป็นเนินในแม่น้ำ

"เหมือยไหลซ้อน" เหมือย หมายถึง หมอก "เหมือยไหลซ้อน" หมายถึง หมอกที่ตกอย่างหนาทึบ

"ใบไม้มีคมัว" หมายถึง ใบไม้จำนวนมากจนคลุมไปหมด

ภาพหน้าที่เออนองจนจะล้นฝายก็ดี ทรายที่ถูกน้ำพัดไปกองเป็นเนินก็ดี หมอกที่ตกอย่างหนาทึบ ตลอดจนภาพต้นไม้ใบไม้ที่หนาทึบจนคลุมไปหมดก็ดี เป็นสิ่งที่กวี และผู้อ่านประสบพบเห็นอยู่บ่อย ๆ จึงเป็นการเหมาะสมที่กวีนำมาใช้เปรียบเทียบ

2.3.1.4 ภาพพจน์ที่ใช้ในการกล่าวถึงความหวัง

ที่อยู่ไกลลิบ นอกจากจะเปรียบว่าเหมือนดวงดาวที่อยู่สูงลิบลิวแล้ว ยังเปรียบว่าเหมือนแห่งการทศน้ำจากแม่น้ำโขง ดังนี้

หวังจวบเจ้าเจ้าจวบ	มีเคราะห์
พันทั้ง เบี้ยวดวงดาวอยู่สูง	แสนถ่าน
หวังสมสร้อยชมสอง	สมสู่
พันทั้ง ชายนิ่งบ้านวังน้ำ	แม่ของ (ท้าวบาเจือง ลานที่ 127)

คำว่า บ้าน แปลว่า กั้น ปิด ทด บ้านน้ำแม่ของ หมายถึง ทศน้ำจากแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขง เป็นแม่น้ำสายใหญ่ การทศน้ำจากแม่น้ำโขงให้แห้งจึงเป็นเรื่องใหญ่และยากที่จะทำได้ นับว่าเป็นความเปรียบที่ให้ภาพกระจ่างชัดเจน เพราะเป็นการเปรียบกับสิ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีระหว่างกวีกับผู้อ่าน

จะเห็นว่า ภาพพจน์ที่ใช้ในการกล่าวถึงการเคลื่อนทัพที่มีไพร่พลจำนวนมาก และในการกล่าวถึงความหวังที่อยู่ไกลลิบ เกี่ยวข้องกับลักษณะของสภาพแวดล้อมในสังคมของกวี กวีนำเอาสิ่งที่ประสบพบเห็นกันได้บ่อย ๆ ในชีวิตประจำวันมาใช้เปรียบเทียบ ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดจินตนาการร่วมได้โดยง่าย

2.3.1.5 ภาพพจน์ที่ใช้ในการกล่าวถึงศัตรู

ในเรื่อง ท้าวบาเจือง ฝ่ายที่เป็นศัตรูของท้าวเจืองไค้แก พวกแควและพวกแมน เมื่อกล่าวถึงชน 2 กลุ่มนี้ กวีเปรียบเทียบไว้ 3 อย่าง คือ เปรียบเป็นผีหรือผีม้อย เป็นเปรตและแย้ แสดงให้เห็นความรู้สึกเกลียดชัง ทั้งตัวอย่างต่อไปนี้

การเปรียบฝ่ายศัตรูเป็นผี ผีม้อย และเป็นเปรต เช่น

	เอาจันองพลไปผาบเขา	ฝูงม้อย	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 512)
	ลอนทำคูหมื่นฝูง	แควม้อย	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 657)
	สุนี้เซยคาบฮ้ายแวม้อย	ลูกแมน	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 665)
แต่นั้น	ฝูงเผตฮ้ายฮอยปรวก	ริษยา	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 968)
เมื่อนั้น	พญาเมืองเจ้าแคนผี	ฟ้าฮ่วน	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 913)

การเปรียบเทียบฝ่ายศัตรูเป็นแย้ เช่น

แมนว่า	พระบาทไค้ข้างเผือก	แสนสาร ก็ดี	
ยังเล่า	แพงพานค่างวาของ	แควแย้	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 646)
หลานก็	ลูโซคซ่าไค้ใส่	แสนนา	
	บริพาร เมืองปองคัน	แคนแย้	(<u>ท้าวบาเจือง</u> ลานที่ 697)

2.3.2 สัทพจน์ เป็นภาพพจน์ที่ใช้กลวิธีการเปรียบเทียบจากเสียงของคำ สัทพจน์ที่ใช้ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มักเป็นคำซ้ำ มีทั้งที่เป็นคำเลียนเสียงธรรมชาติ และเป็นคำขยายที่ช่วยในการบรรยายภาพ ดังไค้กล่าวแล้วในเรื่องการเล่นคำซ้ำ กล่าวไว้ว่าเป็นภาพพจน์ที่กวีผู้แต่งเรื่อง ท้าวบาเจือง นิยมใช้มากที่สุด และมีความสำคัญที่ช่วยในการบรรยายให้ไค้ภาพและความรู้สึกที่กระจ่างชัดแจนและละเอียดลออ

2.3.3 อติพจน์ เป็นภาพพจน์ที่ใช้กลวิธีเปรียบเทียบที่เกินจริง แต่เป็นจริงไค้ในความรู้สึก ภาพพจน์แบบนี้ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีไค้อยู่ไม่ไค้ย ภาพพจน์แบบอติพจน์บางครั้งก็เป็นอุปมาหรืออุปลักษณ์ด้วย ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างภาพพจน์ที่เกินจริงสัก 3 ตัวอย่างดังนี้

ปืนไฟปานท่าฝน   เคือนแก้ว   (ท้าวบาเจือง ลานที่ 574)

ก็เปรียบเทียบยิงธนูไฟที่พุ่งออกมามากมายเหมือนท่าผ่นเทือนเกล้า ผ่น
เทือนเกล้าเป็นผ่นที่ตกในฤดูเข้าพรรษา และเป็นผ่นที่ตกหนักและรุนแรง ตามความ
เป็นจริง ธนูไฟที่ยิงออกมา คงไม่มากมายเท่าจำนวนเม็ดผ่นเทือนเกล้า แต่เมื่อมอง
ในแง่มีความรุนแรง หลบเลี่ยงไต่ยาก เหมือนผ่น ก็นับว่าเป็นการเปรียบเทียบที่
เหมาะสม

ผ่นธนู ทุกคราวมาค้ำบัง ยิงกง พุ่งเยอ
ไหลมวนมาคั่งคิน จักชว่า

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 572)

ก็เปรียบเทียบกองทัพม้าที่ยกมาว่ามีจำนวนมากมาย เคลื่อนขบวนมา
ครืนครืนเหมือนคินจะพลิกคว่ำ ตามความเป็นจริงแล้ว กองทัพม้าที่ยกมาถึงจะมาก
เพียงไร ก็คงไม่ทำให้แผ่นดินพลิกคว่ำ แต่เมื่อคำนึงถึงความอีกทีก็ครึกโครม ความ
สับสนอลหม่าน การเปรียบเทียบว่าเหมือนแผ่นดินจะพลิกคว่ำ จึงนับว่าเป็นการ
เปรียบเทียบที่ให้ความรู้สึกได้ชัดเจน

2.3.4 อนุนามนัย เป็นภาพพจน์ที่เกิดจากการใช้คุณสมบัติเด่น ๆ
ส่วนหนึ่ง แทนความหมายทั้งหมด ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีใช้อยู่บ้างไม่มากนัก
เช่น ตอนท้าวเจืองอำลานางง้อม แทนที่จะเอ่ยชื่อนาง หรือกล่าวชมความงามที่
เป็นภาพรวม กลับกล่าวอำลานาง โดยเน้นเฉพาะลักษณะเด่นของผิวพรรณเท่านั้น
ดังนี้

อยู่เยอ ผิวผ่องเนียน้อยนาฏ นงศรี อยู่เยอ
เป็นพญาศยงนาง ไทอ้าง
อยู่เยอ สำลีเนื้อเจียมปาง พระพี่ เขียมเอย
เหมือนจัก ฮามดูปไว้วันนี้ พรากแพง กอนแล้ว

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 126)

จะเห็นว่ากวีชมเฉพาะความงามของผิวพรรณว่า "ผุดผ่อง" และ "ขาวนุมนวล
คังปุยฝ้าย" แต่ก็ยังเป็นลักษณะเด่น สามารถชี้แนะให้ผู้อ่านจินตนาการภาพความงาม
ที่เป็นภาพรวมของนางได้

2.3.5 บุคลาธิษฐาน เป็นภาพพจน์ที่เกิดจากการเปรียบเทียบ โดยนำสิ่งที่ไม่มีชีวิตมากล่าวถึง ราวกับเป็นสิ่งมีชีวิต หรือ เป็นมนุษย์ ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีอยู่บ้างไม่มากนัก เท่าที่พบใช้ในการบรรยายธรรมชาติ เช่น บรรยาย พระอาทิตย์ฉายแสงลงมาบนเขาว่า

ก็แก ทินกรหุ้มเขาเขียว ลมลวง (ท้าวบาเจือง ลานที่ 186)

คำว่า "หุ้ม" เป็นคำกริยา ใช้กับคนหรือสิ่งมีชีวิต หมายถึง เอาสิ่งที่เป็นแผ่นบางโอบคลุมอีกสิ่งหนึ่งให้เรียบร้อย¹⁸ "ทินกรหุ้มเขาเขียว" จึงเป็นภาพพจน์ที่ให้ภาพงดงาม มองเห็นพระอาทิตย์เป็นสิ่งมีชีวิต คลี่แสงออกคลุมเขาที่เขียวข่ม

อีกตอนหนึ่ง กวีบรรยายภาพต้นมะพร้าวและต้นไม้อื่น ที่ขึ้นลั่นเป็นทิวแถวในป่าว่า

มองเห็น	สะแควกพร้าวถวายเป็น	ลมเดลีง พุ่มเขย
	กรายไฟรสดับแสง	ฮันมา
หลังเห็น	ไสวไม้เฮียงตัน	ถวายเป็น
	ทองเทศเทียนจันทว่า	แจกจุม

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 196)

คำว่า ถวาย ปรกติใช้กับคน และใช้เป็นราชาศัพท์กับเจ้านายและพระ มีความหมายว่า มอบ ให้ ให้คู่ ให้ชม เช่น ถวายตัว หมายถึง มอบตัว ภาษาถิ่นอีสานและภาษาลาวใช้ในความหมายเดียวกับภาษารุงเทพา ในที่นี้ เมื่อกวีนนำมาใช้กับต้นไม้ บรรยายว่าต้นมะพร้าวและต้นไม้อื่นพากัน "ถวายเป็น" เมื่อลมพัดมา จึงให้ภาพที่งดงามยิ่ง มองเห็นต้นมะพร้าวซึ่งสูงสง่าและต้นไม้อื่นที่ขึ้นเป็นทิวไสว โนมยอดลงอย่างอ่อนน้อม ประหนึ่งแสดงคารวะต่อเทพแห่งลมและฝน คือ พระพายและพระพิรุณ

¹⁸ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2526), หน้า 858 พจนานุกรมภาษาลาว ให้ความหมายตรงกัน

2.3.6 การอ้างภามิตและนิยายโบราณ ภามิต หมายถึงคำกล่าวที่สืบทอดมาตามประเพณี โดยมากมีลักษณะเป็นความเปรียบแบบอุปลักษณ์* ส่วนนิยายโบราณ หมายถึงเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมา อาจเป็นนิทานพื้นบ้านหรือนิทานชาดก ภามิตและนิยายโบราณที่กวีนิพนธ์นำมาอ้าง เป็นเรื่องที่รู้จักกันแพร่หลายอยู่แล้ว การนำมาอ้างช่วยให้เกิดความกระจ่างชัดเจนและมีความหนักแน่นน่าเชื่อถือ ในเรื่อง ท้าวบาเจือง กวีใช้ภาพพจน์ประเภทนี้อยู่หลายแห่ง

ตัวอย่างการใช้ภามิต เช่น เมื่อท้าวเจืองยกทัพไปช่วยปราบศัตรู ท้าวซิมซึ่งเป็นลูกศิษย์และชาวซิมมาก กล่าวกับท้าวเจืองโดยเปรียบตนเองเป็นปลาที่ขาดน้ำ และท้าวเจืองนำน้ำมาอาบรดให้ ดังนี้

ลุนนี้เป็นคัง ปลาทิวแห่งชลชี เซินชาก
คือคัง เจ้าลุมพ้านองน้ำ โสรจสรง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 354-355)

ข้อความที่เป็นคำพูดของท้าวซิมนี้ ตรงกับภามิตที่ใช้ทั่วไปว่า เหมือนปลาได้น้ำ ไซ้เปรียบเทียบแสดงถึงความดีใจ เมื่อได้รับความช่วยเหลือหรือได้สิ่งที่ตนปรารถนา

อีกตอนหนึ่งกวีต้องการกล่าวถึงบริวารหรือพวกพ้องของฝ่ายเมืองประกันช่วยเหลือฝ่ายท้าวเจืองซึ่งเป็นศัตรู ก็ใช้วิธียกภามิตขึ้นมากล่าวเชิงเปรียบเทียบว่า

อันนี้ ใส่อยู่ห้องหากเกิด เป็นหนอน แลนอ
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 559)

ข้อความดังกล่าวนี้ ตรงกับภามิตที่ใช้ทั่วไปว่า ใส่เป็นหนอน

---

* คุรยละเอียดเรื่องภามิต ใน ประคอง นิมมานเหมินท์, "ภามิต" ใน คู่มือปฏิบัติการ วัฒนธรรมพื้นบ้าน (ศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2527), หน้า 155-168.

ตัวอย่างการใช้ภานิตอื่น ๆ เช่น

ลำทอนท้าวหนแห่ง นครประกัน นั้นเค
 เป็นกระคานทองแผ่นเดียว คุกว้าง
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 649)

ความที่ซิดเส้นใต้ "กระคานทองแผ่นเดียว" ตรงกับภานิต "ทองแผ่นเดียว" ซึ่ง
 หมายความว่า เป็นไมตรีกัน เป็นมิตรกัน เป็นพวกเดียวกัน หรือรวมเข้าเป็นอันหนึ่ง
 อันเดียวกัน

บัดนี้คือคู ฝนหยาดย่อยแสนสำ ฮ่าคิน นี้แล้ว
 โทสาสังสิงคาน คินหย้า
 ลางตัวเด่าน่ากิน เกลียงออน
 หย้าใหม่แล้วควายเล่า คินหลัง
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 668)

โคลงบทนี้มีใจความตรงกับภานิต "โคแกกินหย้าออน" ซึ่งหมายถึงผู้ชายสูงอายุชอบ
 เด็กสาว

เฮานี้เป็นคัง ควบหึ่งห้อยญาทอน เขียมแสง ใดนั้น
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 547)

ความตอนนีตรงกับภานิต "หึ่งห้อยหรือจะแข่งกับแสงจันทร์"

การนำภานิตมาใช้อ้างอิง นอกจากช่วยให้ใช้ภาษาได้กระชับ ไม่ต้อง
 อธิบายความให้เป็นเยื่อแล้ว ยังได้ความหมายกระจ่างชัดเจนนด้วย น่าสังเกตว่า
 ภานิตที่ใช้ในเรื่อง ท้าวบาเจือง ทุกบท ตรงกับที่มีใช้อยู่ในภาษาไทย ที่เป็นเช่นนี้
 อาจเป็นเพราะมีวัฒนธรรมทางภาษาร่วมกัน หรือมีการถ่ายทอดกันในสมัยโคลงสมัยหนึ่ง

ตัวอย่างการอ้างอิงนิยายโบราณในเรื่อง ท้าวบาเจือง เช่น ตอนท้าวเจือง
 จากนางง่อม ท้าวเจืองได้คร่ำครวญถึงนาง โดยเปรียบเทียบการจากกันนางเหมือน
 การจากกันของตัวละคร 2 คู่ คือ นางจिरประภาภกับสุทนต์ใน สุทนต์ชาคก และนางอุสา
 กับขารส ในนิยายพื้นบ้านเรื่องอุสาขารส ดังนี้

อันนี้	เจ้าอยู่บ้านเยียวหยอน	หยุดใจ มืด
ยังเพิง	จำนายนายตั้งเฮา	แสงอ่าง
รือว่า	เจียระบัพพาสร้อยศรีใส	ฟองฟาค วันนั้น
	กระจิกจากฮ้างสุทหนูท้าว	อยู่พลอย
	บามะราชฮ้างยังหวาง	สองฮา
	บุญชูชักช่วยยวง	ยังไค้
พรากนึ่ง	อุสาสร้อยกงพาน	ภูวนาด
	ไทว่าไ่ว้หลายชั้น	ชัวลาง

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 267)

การอ่างนิยายโบราณนี้ เป็นที่นิยมมากในวรรณคดีประเภทนิราศในสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น ในกำสรวลโคลงสั้น ทวาทศมาส และนิราศทริภุชชัย น่าสังเกตว่า นิยายที่นำมาอ่างมักเป็นเรื่องตรงกัน มีแกนสำคัญของเรื่องอยู่ที่การพลัดพรากจากกันของพระเอกนางเอก เช่น เรื่องของสมุทโฆษกับนางพินทุมาตี อูรุษกับนางอุสา พระรามกับนางสีดา สุทนต์กับนางจิรประภา และท้าวบารสกับนางอุสา นิยายเหล่านี้แสดงให้เห็นอำนาจของกรรม ที่ทำให้ตัวละครเอกต้องพลัดพรากจากกัน ในขณะที่เดียวกันก็แสดงให้เห็นความมั่นคงของความรัก แม้ว่าจะมีอันต้องพลัดพรากจากกันไปไกลหรือเป็นเวลานาน แต่ก็มีความผูกพันรักใคร่กันอย่างไม่เสื่อมคลาย นิยายเหล่านี้คงเป็นเรื่องเล่าที่เป็นที่รู้จักกันดีในขณะนั้น เมื่อกวินนำมาอ่างในการคร่ำครวญของตัวละครในวรรณคดีย่อมจะทำให้ผู้อ่านผู้ฟัง เข้าใจในความรักความผูกพัน และเห็นใจตัวละครในวรรณคดีได้เป็นอย่างดี

นอกจากในบทนิราศแล้ว ผู้แต่งเรื่อง ท้าวบาเจือง ยังได้นำนิยายโบราณมาอ่างเป็นการเปรียบเทียบในตอนอื่นด้วย เช่นตอนท้าวเจืองให้คดีในการปกครองบ้านเมืองแก่ยายคว่าง อามาศย์ที่ท้าวเจืองมอบหมายให้ครองเมืองพระกันแทน ก็ได้นำเรื่องรามเกียรติ์และเรื่องจันทโครพมาเล่าเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ผู้แต่งเรื่อง ท้าวบาเจือง ใช้กลวิธีหลายประการในการสร้างสรรค์ให้เกิดความไพเราะในคำณเสียง และความชัดเจนแจ่มกระจ่างในคำณความหมาย และด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้วรรณคดีเรื่องนี้มีคุณค่าเด่น ในการบรรยายภาพ

และรสอยู่หลายตอน ทั้งจะขอยกเฉพาะตอนที่เกิน ๆ มาให้คู่สัก 4 ตอน ดังนี้

1. ภาพธรรมชาติและชีวิตยามเช้า

ขณะที่ท้าวเจืองเดินทางจากเมืองเชียงศรีออกกลับไปยังบ้านเวียงของตนที่เมืองนาคองนั้น กวีได้บรรยายธรรมชาติพร้อมทั้งชีวิตชาวบ้านยามเช้าไว้ว่า

	พุงพุงพร้อมเสียงไก่	กลอยขึ้น
ตีไก่	สุระพางเฮืองเฮือแสง	ใสขึ้น
	คนนันทองมาทาล	ทั้งมี
	คื่น ๆ ก้องลูกสาก	สาสิ

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 140)

กวีบรรยายโดยใช้คำง่าย ๆ และกระทัดรัด แต่ก็สามารถให้ภาพกระจ่างชัดเจน เป็นภาพของธรรมชาติยามเช้าที่สดใสน่ารื่นรมย์ เริ่มด้วยเสียงไก่ขัน และพระอาทิตย์แรกขึ้นส่องแสงเรื่อเรือง ในขณะที่เดียวกันก็มีภาพของชีวิตที่มีการเคลื่อนไหว มีเสียงผู้คนทั้งมีและเสียงครกตำข้าวทั้งคื่น ๆ การบรรยายเสียงครกตำข้าวให้ภาพชีวิตชาวบ้านที่ดำเนินไปอย่างสบาย ๆ ไม่เร่งรีบ เพราะอยู่ในสมัยที่เทคโนโลยียังไม่เจริญ ยังไม่มีโรงสี แต่ละบ้านก็มักจะตำข้าวในเวลาเช้า และมักจะตำกันให้พอกินสำหรับ 1-2 วันเท่านั้น

2. ภาพสงคราม

กวีบรรยายฉากสู้รบระหว่างกองทัพฝ่ายท้าวเจืองกับฝ่ายแก้ว ดังนี้

	ทะเลวนพร้อมท้าวหนุ่ม	แองคอน
	โหมพลายใสสงทาน	ทันหน้า
	แมนมวนข้างงางอน	พินผา
	เสียงสนั่นเท้าคันท้า	ฟากพรหม
	สว่า ๆ ก้องเสียงแสง	สมคราม
แก้วก็	อมอมผายแบกเกม	กางเข้า
	บินบนบ้างคำคิน	คั้นออก
	ซาทานเจ้าเมืองลาน	ลวงแทง

	เลือกหยากย่อยคอก	ปานผาง
เล็งดู	ในนาแดงเลือกคน	คือน้ำ
	หาญพายเบื่องั้นกลาง	เกาใหญ่
	พร้อมพานขำที่ข้าง	ชูมือ
		(ท้าวบาเจือง ลานที่ 441)

ในโคลงบทแรก กวีบรรยายกองทัพของฝ่ายท้าวเจืองนำโดยแองคอน คำว่า ทะลวน แปลว่า สลอน หรือ พร้อม เสียง ท /th/ เป็นพยัญชนะระเบิด มีลม เวลาออกเสียงจะมีการกักเสียงก่อนแล้วจึงปล่อยออกมา การขึ้นต้นโคลง ค้วยคำว่า "ทะลวน" จึงให้ภาพที่ชัดเจน เสียงและความหมายของคำ ให้ภาพความ พร้อมเพรียง รวดเร็วและเต็มไปด้วยพลังของกองทัพ ซึ่งมีแองคอนเป็นผู้นำได้เป็นอย่างดี ความในบาทที่ 4 "เสียงสนั่นเท่าคินฟ้า ฟากพรหม" เป็นความเปรียบ ษนิทอติพจน์ แต่ก็ให้ความรู้สึกที่เป็นจริง เพราะเสียงการเคลื่อนขบวนทัพที่มีไพร่พลจำนวนมาก ย่อมจะดังกึกก้องประหนึ่งสะเทือนไปถึงสวรรค์

ในโคลงบทที่ 2 ผู้อ่านสามารถมองเห็นภาพการยกพลของกองทัพฝ่ายแอง กวีบรรยายว่าในขณะที่มีเสียงแฉ่งสงครามดังจากคานั้น พวกแองก็แบกอาวุธวิ่งเข้ามา อย่างสับสนอลหม่าน แกวบางพวกก็บินมา และบางพวกก็ค้ำคินมา คำว่า "บิน" และ "ค้ำคิน" ในที่นี้ เป็นความเปรียบษนิทอติพจน์ แม้เราจะทราบว่าไม่เป็นความจริง แต่ก็มองเห็นภาพการกรุกกันเข้ามาอย่างล้นหลามมากมายและรวดเร็วของพวกแอง ได้อย่างชัดเจน

ในโคลงบทที่ 3 กวีบรรยายภาพการฆ่าฟันได้น่าสยดสยอง ค้วยการ เปรียบเทียบว่า อาวุธมีโลหิตไหลอาบแดงฉานราวกับผาง* และในห้องนาก็มองเห็น โลหิตนองเป็นน้ำ

3. ภาพการสิ้นพระชนม์ของท้าวเจือง

กวีพรรณนาความตอนนี้ได้อย่างขึง สามารถโน้มน้าวให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ สะเทือนใจ แม้เป็นความสั้น ๆ แต่แผ่กว้างรสถึง 3 รส คือ รสแห่งความสงสาร

* ผาง เป็นพรรณไม้ชนิดหนึ่ง แก่นเป็นสีแดง ใช้ข้อมผ้าหรือทำยา.

รสแห่งความน่ากลัวสยดสยอง และรสแห่งความกล้าหาญเกิดขึ้นเกี่ยว กว๊ิบบรรยาย
ว่า ท้าวตาทอกเจ๊กไท่ได้เข้าบังคับช้างพานคำให้ล้มลง ท้าวเจื่องซึ่งสู้รบจนกระทั่ง
เหนื่อยอ่อนเต็มทีก็ยังฝันใจเข้าต่อสู้ แต่ในที่สุดก็ขาดพระทัยสิ้นพระชนม์ในที่รบ การ
บรรยายว่า ฝ่ายศัตรูรุกรุกันเข้าใช้อาวุธหิมแทงท้าวเจื่องซ้ำจนมันไหลบ่าให้ภาพที่
สยดสยอง โคลงช่วงสุดท้ายให้ภาพแห่งความสง่าผ่าเผย มีเกียรติยศ กว๊ิบบรรยายว่า
เทวการีบริบเอาวิญญาณท้าวเจื่องไปสู่สวรรค์ และพญาฟ้าฮ่วนก็นำเอาพระศพของ
ท้าวเจื่องเข้าไปในเมืองหงษ์

	แต่นั้น	ลือนาท้าวตาทอก	เจ๊กไท่
	มันก็	กุมพานคำโยบวง	เลยล้ม
	เจื่องก็	ไกวท้าวต้องเผด็จพัน	หังเมื่อย
		เจ้าเมื่อยแล้วเลยล้ม	หลุกใจ
		ภูวานาท้าวล้มทอค	ทีบสาร
		วางคนตายพรากเมือง	แมนไค้
		พานคำล้มกลางนา	แมนโห้
		น้องเจื่องเจ้าทองล้าน	ท้าวตาย
		เขาแห่งท้าวดองคิง	มันบ่า
		พระบาทเจ้าเจื่องท้าว	มอยแสง
พระก็		มรณาศล้มลชัว	ในนา
		เทพาฉายฮีบเอา	เมื่อฟ้า
แต่นั้น		พญาเมืองเจ้าแคนฉี	ฟ้าฮ่วน
		เอาคราบเจ้าเมื่อฮ้าน	ฮัมเพียง

(ท้าวบาเจื่อง ลานที่ 968)

4. บทนิราศ วรรณคดีไทยที่แทรกบทนิราศเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาที่
เป็นที่รู้จักกันดี ได้แก่ ลิลิตพระลอ และ ลิลิตตะเลงพ่าย เมื่อเทียบวรรณคดี 2 เรื่อง
ดังกล่าวกับเรื่อง ท้าวบาเจื่อง แล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าตัวเอกของเรื่อง ท้าวบาเจื่อง
มีความเหมาะสมกับบทนิราศมากที่สุด ใน ลิลิตพระลอ บทคร่ำครวญของพระลอ
แม้ว่ามีความไพเราะกินใจ แต่เนื่องจากพระลอเดินทางไปด้วยอำนาจไสยศาสตร์

ที่อยู่ไกล ในอกของท้าวเจืองนั้นเร่าร้อน ประหนึ่งมีไฟลนลุกอยู่เลยที่เดียว กวี
บรรยายว่า

ผ่อเห็น	เพื่องๆ ไม่ถว้ายยอก	บรรพตา	พุ่นเยอ
	ไพรวางหลายหลั่นคอย	บังหน้า	
คี่แก่	สาขาของแสนกอ	กางกึ่ง	
	คืดที่พันทวงม้าง	เมื่อยกระหาย	
หังยีน	นกฮอกฮ้องเสียงลิ่ง	สอนวอน	พุ่นเยอ
	กลางตัวฉายผาคเซย	ชมชู้	
	ขอแซไซซิคซอน	ป้องบีก	
	มีที่ฮ้างฮามผู้	เผ่าฉิว	
กัหาก	ทิวระคิกสรอยสมรมิ่ง	มาไกล	กัเค
	ทิวพลอยคือคูฮา	ฮามหน้า	
บักนี้	ในทวงฮอนคือไฟ	ลนลาวาก	
	เยื่อนช่าผ้าหังซ้อง	ชอยแสง	

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 307-308)

หาญพายและแองคอนเห็นท้าวเจืองเงียบเหงาผิคปรกติ จึงพากันเตือนให้พยายาม
หักใจไปรบ ปลอดภัยว่า เมื่อรบชนะอาจมีทางไค้ทรัพย์สินเพียงพอที่จะไปสู่ฮอนางง้อม
ได้ ท้าวเจืองจึงคอยแซมขึ้นขึ้น แต่เมื่อเดินทางต่อไป ก็ทวนคิดถึงนางง้อมอีก
คร่ำครวญในอกถึงวิบากกรรมที่ทำให้ต้องจากนางมาไกล และไม่ทราบว่าจะจากกันนาน
เท่าใด คงได้แต่แบกความทุกข์ไว้แต่ผู้เดียว ดังความว่า

	วิบากโอ้ไกลฮอน	อกระสัน
	ฮอน ๆ จงจอกนาง	ในห้อง
เพื่อนี้	ไกลกันก็ปีเคื่อน	ฮูฮาว
มิฮ้าง	คอนโสกไว้เคียวน้อง	หากทง ชามฤา

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 311)

เมื่อท้าวเจืองเห็นดอกไม้ที่สวยงามก็คิดถึงนางง่อม ปรารถนาจะนำดอกไม้ไปชมดม
ให้นาง ดังความว่า

ได้เห็น	ค้ายง่อมไม้เซียงเฮื่อ	ฮิมผา	พุนเขอ
	มาลาเลียนแตกอ	แกมก่าน	
เล็งดู	มาลาพร้อมลิมพลี	จ้วง่า	
	คืดที่นุ่งหน้า	หน่วงหลัง	
	ชะพาคพร้อมทองเทศ	จวงจวน	
	ฮังฮวนคกคอกหอม	โฮยเฮ่า	
คิดถึง	ศรีครัญคุมใจวอน	แวนมาด	
	น้องไผ่ไค้ซอนเกล้า	พี้น	

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 312-313)

น่าสังเกตว่า ในบทนิราศในเรื่อง ท้าวบาเจือง นี้ มีการโยงธรรมชาติ
ให้มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกของท้าวเจือง แตกต่างจะไม่ใช้วิธีเล่นคำประเภทคำพ้องเสียง
เช่น เล่นคำนาม ที่เป็นชื่อต้นไม้ ชื่อนก ซึ่งมีเสียงพ้องกับคำนาม ที่มีความหมายถึง
ผู้เป็นที่รัก หรือคำกริยา ที่เป็นกริยาอาการของนาง ดังที่มักปรากฏในบทนิราศใน
วรรณคดีไทยภาคกลาง ดังตัวอย่างจาก ลิลิตพระลอ เช่น

นางแย้มเหมือนแม่แย้ม	ยวนสมร
ไบโบกกลกรวักกร	เรียกไ้
ซ่องนางคลี่สรายจร	โบกเรียก พระฤา
เชษฐราชชมไม้ไหล่	กึ่งกมถวายกร ¹⁹

บทนิราศในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีลักษณะคล้ายคลึงกับบทนิราศในวรรณคดี
ล้านนา กล่าวคือ มีการบรรยายสภาพธรรมชาติตามที่มองเห็น อาจโยงธรรมชาติให้
สัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกของตัวเอกในบทนิราศ แต่จะไม่เน้นในด้านการเล่นคำ

¹⁹ พระวรวงศ์วิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์
(กรุงเทพฯ : บริการทอง, 2504), หน้า 196.

โดยจะไม่นำชื่อสถานที่ ชื่อต้นไม้ ดอกไม้ หรือชื่อนก ที่เป็นคำพ้องเสียงกับคำที่เกี่ยวข้องกับนางผู้เป็นที่รัก นั่นก็คือ บทนิราศในเรื่อง ท้าวบาเจือง และในวรรณคดีล้านนา มุ่งบรรยายภาพและอารมณ์ความรู้สึก มากกว่าแสดงความสามารถในศิลปะการ เล่นภาษา ของกวี *

3. ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกับที่ใช้อยู่ในวรรณคดีไทยภาคกลางและวรรณคดีล้านนา

ผู้วิจัยพบว่าเรื่อง ท้าวบาเจือง ใช้คำและสำนวนโวหารคล้ายคลึงกับในวรรณคดีไทยภาคกลาง และวรรณคดีล้านนา ดังนี้

3.1 คำที่ใช้คล้ายคลึงกัน ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีคำที่ใช้คล้ายคลึงกับในวรรณคดีไทยภาคกลางและวรรณคดีล้านนาสมัยอยุธยาตอนต้นหลายเรื่อง ดังจะได้นำมาแสดงให้ดูในตารางต่อไปนี้

คำในเรื่อง ท้าวบาเจือง	ความหมาย	มหาชาติ คำหลวง	ลิลิตพระลอ	กำสรวล โคลงสั้น	ทวาทศมาส	นิราศ ศรีบุญชัย
ถาว	รุ่น หนุม สว	✓				
นางถาว	สาวรุ่น	✓				
สาวถาว	สาวรุ่น	✓				
งาย	อาหารเช้า	✓				
เพรา	อาหารเย็น	✓				
สาโรช	คอกบัว ใจ นางที่รัก				✓	✓
เปือ	ข้าพเจ้าทั้งสอง		✓			
เชือ	ทานทั้งสอง		✓			
รา	เราทั้งสอง		✓			

* ดู ตัวอย่างบทนิราศในวรรณคดีล้านนา ใน โคลงนิราศศรีบุญชัย โคลงเรื่อง
ปฐมสังกา และ โคลงมัทราบเชียงใหม่.

คำในเรื่อง ท้าวบาเจือง	ความหมาย	มหาชาติ คำหลวง	ลิลิตพระลอ	กำสรวล โคลงสั้น	ทวาทศมาส	นิราศ หรือภูษัย
เปียว	ฉิวว่า แม้วว่า	✓	✓	✓		
เรียม	สรรพนามบุรุษ ที่ 1 ชายใช้กับ หญิงคนรัก		✓	✓	✓	✓
นิราศ	จาก		✓	✓	✓	✓
นักนิน, หนักนิน	อ่อน นุ่ม	✓	✓	✓	✓	✓
เจ้าทิวข้าง เจ้าแพงข้าง	คำเรียกกษัตริย์					
ทาว	คาบ	✓	✓			
บา	หนุ่ม ใช้เรียก กษัตริย์		✓	✓		
แมน	เทวดา		✓	✓		
ทาม	อ่อน ทราม					
กะกอง	งคองาม		✓			
กระสัน	ทองการ		✓			
กำเคา	ร้อน	✓	✓	✓	✓	✓
อวล	หญิง : หญิงคนรัก	✓	✓	✓	✓	✓
ประเหียล	เปรียบ	ประเลห์			ประเหลล	ประเหียล
อรไม	สวยงาม			อรละไม		
งอง	คอย เป้าคอย				ตะหงอง	ทะงอง
เขี้ยว	ริบ ริบเร่ง	✓	✓			
ชา	เขาทั้งสอง		✓			

3.2 การเล่นเสียงที่คล้ายคลึงกัน ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีการแผลงคำ เพื่อให้มีเสียงไพเราะขึ้นในลักษณะคล้ายกับในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น การเติมอุปสรรค ทู เข้าหน้าคำ ในวรรณคดีอยุธยาแผลง ทู เป็น ทธ เช่น ทธหน ทธหู ในเรื่อง ท้าวบาเจือง แผลง ทู เป็น ทวัระ เช่น ทวัระทาง ทวัระศึก ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีการเติมเสียง ร เข้าระหว่างคำ เช่น อนันต์ เป็น อรนนต์ อเนก เป็น อรเนก ในวรรณคดีอยุธยาก็นิยมเติมเสียง ร เข้าระหว่างคำ เช่น สนุก เป็น สรनुก จมูก เป็น จรมูก คลุกคลี เป็น ครลुकครลี สะอื้น เป็น สร้อื้น เป็นต้น

3.3 การเล่นคำที่คล้ายคลึงกัน เรื่อง ท้าวบาเจือง มีการเล่นคำที่คล้ายคลึงกับในวรรณคดีอยุธยา ได้แก่การเล่นคำซ้ำ ดังนี้

3.3.1 การเล่นคำซ้ำแบบสัทพจน์ ในเรื่อง ท้าวบาเจือง นิยมเล่นคำซ้ำประเภทนี้ไว้ค่อนข้างมาก ส่วนมากเป็นคำเลียนเสียงธรรมชาติและคำที่ช่วยเนะภาพให้เห็นสีสัน ขนาด ความเคลื่อนไหว อากักรสกลิ่น แจ่มใส หรือเศร้าหมอง ดังกล่าวแล้ว ใน สมุทรโฆษคำฉันท์ มีการเล่นคำซ้ำประเภทนี้โดยวางไว้ต้นวรรคของกาพย์ฉมังดังนี้

คล้ายคล้ายพลผายเนืองนอง เลื่อมเลื่อมหมวกทอง
แลตุ้ตุ้ควายแสงคางคาว
เคลือบเคลือบคชสารตระนาว งางอนเงยทาว
และหางพะฟาคแกว่งไกว
คล่ำคล่ำคชคลาคาไฟ เพรียกเพรียกเสียงไอ
และพลปะทะพะพง
แคว้งแคว้งแสงหางยุงยง ยบายบายแคนคอง
และแพนพร รณรายรองรอง²⁰

²⁰ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า 35.

และ

ฉาฉาดเสียงงาเสါส คาลปริเป็นไฟ
พนานตะปวนเป็นควัน²¹

3.3.2 การเล่นคำซ้ำกันบาทแบบกระทู้ คือการเล่นคำเดียวกัน
กันบาททุกบาท ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มี 1 บท เป็นการซ้ำคำว่า ฮู้ว่า ซึ่งเป็นคำ
เสริม²² การเล่นคำซ้ำแบบนี้พบมากในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น เช่นใน ยวนพ่าย
ลิลิตพระลอ และ สมุทรโฆษคำฉันท์ เช่น

<u>พระเบญโญภาศเพียง</u>	ทินกร
<u>พระลำเนียงปานสวน</u>	สีหน้า
<u>พระโฉมแจกศรีสมร</u>	พิมพ์ภาคย์
<u>พระแจ่มพระเจ้าเจ้า</u>	แจ่มอินทร ²³

<u>ขอลสมสบสร้อย</u>	สองนาง
<u>ขอยาลูเลททาง</u>	เสนหั้น
<u>ขอคิกอยาใจจาง</u>	คำแม่ สอนนา
<u>ขอพอเร็วคืนกัน</u>	ขอบแคว้นกรุงไกร ²⁴

²¹ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า 45.

²² คูวิทยานิพนธ์ฉบับนี้, หน้า 312.

²³ ยวนพ่ายโคลงคัน ถายอพระเกียรติพระเจ้าช้างเผือกกรุงเก่า, หน้า 26
และดูเพิ่มเติมหน้า 52-88, 93-96.

²⁴ พระวรวุฑฒพิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 117 และดูเพิ่มเติมหน้า 111,
171.

บ้างท้องทลัทหลายพุงพราง แล่นกลางกรกวาง
 และกมุศัศครครวี
 บ้างกลิ้งกรานกลางขรพี ลูกแล่นพะยี่
 ฉวาและลุ่มเลลาฉาญ²⁵

3.4 การใช้ภาพพจน์ที่คล้ายคลึงกัน มีภาพพจน์ที่ใช้คล้ายคลึงกันดังนี้

3.4.1 การชมความงามโดยเปรียบกับสวรรค์หรือสิ่งทีมาจากสวรรค์
 ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มีการใช้ภาพพจน์แบบนี้มากทั้งกล่าวแล้ว ในวรรณคดีไทยภาค
 กลางและวรรณคดีล้านนาสมัยอยุธยาตอนต้นมีการใช้ภาพพจน์แบบนี้มากเช่นกัน ดัง
 ตัวอย่างต่อไปนี้

ใน ลิลิตพระลอ ชมโฉมพระลอว่า

รอยรูปอินทร์หยาดฟ้า มาอ่าองค์ในหน้า
 แผลงให้คนชม แลฤๅ²⁶

ใน กำสรวลโคลงสั้น ชมกรุงศรีอยุธยาว่า

อยุธยาขยอชิงฟ้า ลงดิน แลฤๅ²⁷

ใน สมุทรโฆษคำฉันท์ ชมพระที่นั่งในเมืองพรหมบุรีว่า

โอภาสพระศรี มุขมาศอันเจียรจันต์
 คุจไพชยนต์อื่น- พระเอามาเชกศรี²⁸

²⁵ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า 130 และดูเพิ่มเติมหน้า 41, 47, 67, 68, 108, 110.

²⁶ พระวรวาทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 12.

²⁷ พ. ณ ประมวลมารค (ผู้รวบรวมและเรียบเรียง), กำสรวลศรีปราชญ์
นิราศนรินทร์, หน้า 384.

²⁸ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า 12.

ใน นิราศทริภุชชัย ชมโฉมหญิงผู้เป็นที่รักว่า

วรลักษณเลิศรส สวรรค์เทพ ทิพเอ'²⁹

ภาพพจน์ดังกล่าวนี้ มีที่มาจากแนวความคิดเรื่องสวรรค์และเทวดาใน พุทธศาสนา การใช้ภาพพจน์ดังกล่าวตรงกัน แสดงให้เห็นว่าแนวความคิดนี้ได้แพร่ กระจายทั่วไปในอยุธยา ล้านนา และล้านช้าง ผู้อ่านผู้ฟังได้รับอิทธิพลแนวความคิด นี้เช่นเดียวกับผู้แต่ง แม้ไม่เคยเห็นสวรรค์หรือสิ่งที่เทวดาสราง ก็สามารถจินตนาการถึง ภาพความงดงามอันเลิศเลิศได้

3.4.2 การเปรียบเทียบความร้อนในใจเหมือนไฟประลัยกัลป์

ภาพพจน์นี้มีที่มาจากแนวคิดทางพุทธศาสนาเช่นกัน ในเรื่อง ท้าวบาเจือง กวีกล่าว ถึงความร้อนในใจท้าวอ้ายเจือง พระเชษฐาของท้าวเจือง ซึ่งเป็นทุกข์กังวล ถึงแม่ น้อง และลูกว่า

สามเปื้องนี้ฮ้อนยิ่ง ไฟกัลป์

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 743)

คล้ายคลึงกับการเปรียบเทียบความร้อนในอกที่กวีผู้แต่ง โคลงทวาทศมาส บรรยายดังนี้

ทินกรจรแจ่มแจ่ม	ท้าวหน
ชารนทีชลหาย	หาคแห่ง
อกเรียมพิราชล	เจ็บจาก ก็นนา
ร้อนยิ่งทินกรแจ่ม	จวบกัลป์ ³⁰

3.4.3 การเปรียบเทียบผู้มีกำลังน้อยยอมแพ้ย่อมผู้มีกำลังมากเหมือน แมลงกับไฟ ในเรื่อง ท้าวบาเจือง นางพญากวาได้รับการเตือนจากบริวาร ให้ ยอมแพท้าวเจืองโดยเปรียบว่า ฝ่ายเมืองพระกั้นมีกำลังน้อยต่อสู้กับฝ่ายท้าวเจืองซึ่ง มีกำลังมาก ย่อมเหมือนแมลงเม่าบินเข้ากองไฟดังนี้

²⁹ โคลงนิราศทริภุชชัย, หน้า 21.

³⁰ ทวาทศมาสโคลงกั้น, หน้า 91.

เฮานี้เป็นคั้ง แมงเม่าน้อยบินผ่า กงไฟ
 แพลวลนลุกวบปิว ไปใหม่
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 547)

คล้ายคลึงกับการเปรียบเทียบใน สมุทรโฆษคำฉันท์ ซึ่งเปรียบฝ่ายกำลังน้อยเป็นคักแทน
 บินเข้ากงไฟคั้งนี้

เจกคักแทนแทนใหม่ไฟ เต้นตกตายไป
 คในลิขานลลาญ³¹

3.4.4 การเปรียบเทียบผู้มีบารมีหรือความรู้ความสามารถน้อย
 เหมือนหิ่งห้อยแข่งกับแสงจันทร์ ในเรื่อง ท้าวบาเจือง บรवारเตือนนางพญากวาวว่า

เฮานี้เป็นคั้ง ควงหิ่งห้อยจาทอน เทียมแสงไค้นั้น
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 547)

คล้ายคลึงกับการเปรียบเทียบใน ลิลิตพระลอ ปู่เจ้าสมิงพรายถ่อมตัวว่าตนมีบุญบารมี
 ความรู้น้อยคั้งนี้

เสียไฟเป่าหิ่งห้อย แสงบุญนี้รู้น้อย
 เชื้อไปรู้เลนอ³²

3.5 สำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกับในวรรณคดีไทยภาคกลาง ผู้วิจัยพบว่า
 สำนวนโวหารในเรื่อง ท้าวบาเจือง หลายตอน มีลักษณะคล้ายคลึงกับสำนวนโวหารที่
 ใช้ในวรรณคดีไทยภาคกลางหลายเรื่อง ดังพอจะยกมาเปรียบเทียบให้เห็นคั้งนี้

3.5.1 สำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกับในศิลาจารึกหลักที่ 1

อย่าไค้ ปิบไพร่น้อยยีย่า เอาสิน
 ยู่ต่าง ไทเทียวสินปองแคน เคนค้ำ
 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 654)

³¹ สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า 135.

³² พระวร เวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 41.

ความตอนนี้เป็นตอนป่าซิมสอนนางอ้วนางอามคาย มีส่วนคล้ายคลึงกับ
ตอนหนึ่งในศิลาจารึกหลักที่ 1 ซึ่งบรรยายความเป็นไปในสมัยสุโขทัยว่า ไม่มีการ
ปีบบังคับเก็บภาษีจากประชาราษฎร์ ทำให้มีความสะดวกในการค้าขาย ความใน
ศิลาจารึกตอนนี้มีว่าดังนี้

เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ ลูทาง เพื่อนจูงวัวไปค้า
ขี่ม้าไปขาย ใครจักใครค้าข่างค้า ใครจักใครค้าเงือน
ค้าทองคำ 33

คำว่า ยูทาง และ ลูทาง มีความหมายเดียวกัน แปลว่า สะดวกสบาย

3.5.2 สำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกับกำสรวลโคลงสั้น³⁴ มี 3 ตอน
ดังนี้

- 1) พราयที่

คู้เฮืองซันเชียงฮิง	พระชาตุ
ฮุงค้ำเข้าตามไต	ชูปเทียน

 (ท้าวบาเจือง ลานที่ 349)

บทชมความงามเมืองเงินยางบหนี คล้ายคลึงกับบทชมความงามกรุงศรีอยุธยาใน
กำสรวลโคลงสั้น บทที่ว่า

พรายพรายพระชาตุเจ้า เจียมจันทร แจมแฮ
ไตรโลกเล็งคือโคม คำเข้า 35

³³ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสาร
ทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี, 2521), หน้า 18.

³⁴ เดิมเรียกกันว่า กำสรวลศรีปราชญ์ นักวรรณคดีปัจจุบันเชื่อว่า ผู้แต่ง
ไม่ใช่ศรีปราชญ์ และมักเรียกวรรณคดีเรื่องนี้ว่า กำสรวลโคลงสั้น หรือ โคลงสั้นกำสรวล.

³⁵ ประวัติและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ พร้อมด้วยบันทึกสอบทานและหมายเหตุ
ของ ชนิด อยู่โพธิ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายเคื่อนลอย บุณนาค
26 กุมภาพันธ์ 2511 (กรุงเทพฯ : มงคลการพิมพ์, 2510), หน้า 32.

จะเห็นว่าใช้คำว่า พราย พระชาตุ และคำเข้า เหมือนกัน ที่ต่างกันคือ ในเรื่อง ท้าวบาเจือง บรรยายว่ามีการจุฑชูปเทียนบูชาพระชาตุทุกคำเข้า ส่วนใน กำสรวลโคลงกั้น เปรียบความสว่างสุกใสของพระชาตุว่า เป็นโคมที่ส่องสว่างทุกคำเข้าของโลกสาม

- 2) ปานนี้ นอนเนงหลือหรืออยู่ สันโค
มีเฟิงแพงบอจฮาม แสมมือ
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 685)

ความที่เป็นบทว่าเฟิงบหนี คล้ายคลึงกับบทว่าเฟิงใน กำสรวลโคลงกั้น ดังต่อไปนี้

- 3) ปานนี้แก้วช่าตื่น ฤาหลับ อรเอย
นอนนงงฉนโคคุด คองนี้³⁶
จักจื่อไวไวแนบ เทียมสมร
เป็นเจ้าลือเลาลือ เรื่องอ้าง
จักนอนไวอันคอม คมกลืน
จักใครไวเทียมข้าง กลอมกลม
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 93)

โคลงบทนี้เป็นคำพูดของท้าวบาเจืองซึ่งซาบซึ้งในความผูกพันของนางง้อมบอกนางง้อมว่า จะรักษาความรักของนางไว้เป็นอย่างดี มีส่วนคล้ายคลึงกับโคลงบทสุดท้ายใน กำสรวลโคลงกั้น ต่างกันแต่ว่า ใน กำสรวลโคลงกั้น กวีบอกให้คนรักเก็บบทประพันธ์อันเป็นสารรักของตนไว้ให้ดี แม้กระทั่งเวลานอนก็ให้เก็บไว้แนบชิดโคลงใน กำสรวลโคลงกั้น มีว่าดังนี้

- สารนั้นชแนบไว้ ในหมอน
อย่าเมออย่าควรเอา อานเหลน
ยามนอนนาฏเอานอน เป็นเพื่อน
คืนคำฤาไค้เว้น วางใจ³⁷

³⁶ ประวัติและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์, หน้า 56.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

3.5.3 สำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกับโคลงทวาทศมาส

- 1) ปานนี้ นอนเน้งหลือหรืออยู่ สันโค
มีเฟิงแพงบ่ออาจฮาม แสมมือ
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 685)

คำประพันธ์ตอนนี้ นอกจากจะคล้ายคลึงกับคำประพันธ์ใน กำสรวลโคลงกั้น แล้ว
ยังคล้ายคลึงคำประพันธ์ใน โคลงทวาทศมาส ดังต่อไปนี้

ไอปานนี้นาฏเนื่อ นงลักษณะ
นั่งถานอนเยียวกลาง สวาสศิษา³⁸

- 2) ศรีไสแก้วครองเคย สมรมิ่ง กูเอย
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 320)

ความในวรรคที่ 2 สมรมิ่ง กูเอย ปรากฏในโคลงทวาทศมาสบ่อยครั้ง ดังที่

เจ็บเจียรจากอวลอร สมรมิ่ง กูเอย³⁹

หาก่หายก็เห็นโคม สมรมิ่ง กูเอย⁴⁰

ไอแก้วไซเพียกลาง สมรมิ่ง กูเอย⁴¹

3.5.4 สำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกับในลิลิตพระลอ มี 4 ตอน ดังนี้

- 1) คือกิ่ง หยาดแต่ฟ้าเสด็จทอง ขรณี
โสมคราญควรรคาคเคือง เขียมท้าว
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 52)

³⁸ทวาทศมาส โคลงกั้น พร้อมทั้งพระวิจารณ์ของ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
พิทยลาภพฤฒิยากร นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ (ค้นคว้ารวบรวม ถอดความและอธิบาย),
หน้า 323.

³⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

⁴⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.

⁴¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 256.

โคลง 2 บทนี้ เป็นตอนชมความงามนางง่อม มีใจความและสำนวนโวหารคล้ายคลึงกับใน ลิลิตพระลอ ตอนชมความงามของพระเพื่อนพระแพง ความในเรื่อง ท้าวบาเจือง เปรียบว่านางง่อมงามราวกับหยาดจากฟ้าลงมาสูดดิน มีความคู่ควรกับท้าวเจืองเป็นอย่างยิ่ง ส่วนใน ลิลิตพระลอ ชมว่า พระเพื่อนพระแพงสวยงามประหนึ่งหยาดฟ้าลงมาสูดดิน คู่ควรกับกษัตริย์ผู้มีบุญคือพระลอเท่านั้น ใน ลิลิตพระลอ มีความขยายต่อไปว่า กษัตริย์เมืองอื่น ๆ นั้นอย่าได้คิดหวังเลย ดังนี้

โคมสองเหมือนหยาดฟ้า	ลงดิน
งามเงื่อนอัสสรอินทร์	สู่หล้า
อย่าคิดอย่าควรถวิล	ถึงยาก แลนา
ชมยะแย้มทั่วหน้า	หนอท้าวมีบุญ
หมื่นขุนถ้วนหน้าสำ	หัวเมือง ก็ดี
อย่าใครอย่าคิดเคือง	สวาทใหม่
สมภารส่งสองเรื่อง	สองรุ่ง มานา
สองราชควรท้าวไท	ชिरาษผู้มีบุญ ⁴²

2) ไฉน หอน วางไฟเสียเป่าแสง หัวห้อย

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 726)

เฮนนี้เป็นคัง ควงหิ่งห้อยถาหอน เขียมแสง ไค้นัน

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 547)

ความ 2 ตอนนี้เป็นความเปรียบเทียบ เปรียบฝ่ายที่มีกำลังน้อยหรือมีฤทธิอำนาจน้อยเหมือนหิ่งห้อย ฝ่ายที่มีกำลังหรืออำนาจมากเหมือนพระอาทิตย์พระจันทร์ หากขาดแสงสว่างจากไฟ แล้วจะอาศัยแสงหิ่งห้อย ให้ความสว่างแทน ย่อมเป็นไปได้ ใน ลิลิตพระลอ มีความเปรียบเทียบที่มีใจความคล้ายคลึงกันว่า

⁴² ลิลิตพระลอ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506), หน้า 10.

	เสียไฟเผาทิ้งห้อย เนื้อไปรู้เลยนอ ⁴³	แรงปู้ปู้ น้อย
3)	ในโลกล้นทุกทวย เวรจรแจกเจียร จักหมายหมั้นไมครี มัคเม้งฮ่างฮามหมาย	หญิงชาย จำม่าง สัจเที่ยง อยู่กระสัน (ท้าวบาเจือง ลานที่ 136)

โคลงบทนี้เป็นคำพูดของท้าวเจืองกล่าวกับนางจอม ราชินีถึงเวรกรรมว่าไม่มีใคร
หลีกพ้น มีใจความคล้ายคลึงกับโคลงใน ลิลิตพระลอ ที่ว่า

	สิ่งใดในโลกล้วน คงแทบาบุญยัง คือเงาศึกศั่วทรวง ตามแทบบุญบาปแล	อนิจจัง เที่ยงแท้ ครึ่งแน่น ก่อเกือรักษา ⁴⁴
4)	พอพรากเมียนมรมาศ ยังทอ มาคาคนอยู่เพียร ยิบม เคื่องแคลนไฮ้เงินค่า พลพวกข้างแสนท้าว	เมื่อแมน หอมข้าง สินสิ่ง อยู่ระวัง (ท้าวบาเจือง ลานที่ 169)

บทราพันของนางจอมมารคาท้าวเจืองตอนนี้ แสดงความผูกพันของแม่กับลูก มีส่วน
คล้ายคลึงกับบทราพันของพระนางบุญเหลือ ซึ่งราพันกับพระลอว่า

⁴³ ลิลิตพระลอ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 16.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

2. อันนี้ ไส่อยู่ทองหากเกิด เป็นหนอน แลนอ
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 559)

ข้อความที่ขีดเส้นใต้เป็นส่วนที่มีลักษณะเป็นความเปรียบ เปรียบบริวารหรือพวกพ้องของฝ่ายเมืองประกันที่ช่วยเหลือฝ่ายท้าวเจือง ซึ่งเป็นศัตรู ให้เข้าไปทำลายเมืองไคว่า เป็นเหมือนไส้เกิดเป็นหนอน ทำความเคืองครอนให้แกร่างกาย ความเปรียบตอนที่ตรงกับส่วนไทยที่ใช้อยู่ในปัจจุบันว่า "ไส้เป็นหนอน" มีความหมายว่า ญาติหรือบริวาร หรือคนในบ้าน ไม่ซื่อสัตย์ ทำการทุจริตหรือคิกร้าย ทำให้เจ้าของบ้านหรือหมู่คณะต้องเสียหาย

3. ลุงนี้เป็นทั้ง ปลาหิวแห้งชลชี เซินซาค
คือทั้ง เจ้าลุมฟ้าลงน้ำ ไสรจสรง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 354-355)

ความตอนนี้เป็นคำพูดของท้าวซิม กล่าวกับท้าวเจืองด้วยความท้อใจ เมื่อท้าวเจืองยกทัพไปช่วยป้องกันเมืองเงินยาง ให้ออกพ้นจากการร่ายยาพิษของฝ่ายศัตรู ท้าวซิมเปรียบตัวเองเหมือนปลาที่กำลังอยู่ในหนองน้ำที่น้ำแห้งซอก ฝ่ายท้าวเจืองที่มาช่วยเหลือเปรียบเสมือนน้ำ ซึ่งไหลมาชุบชีวิต ส่วนที่เป็นความเปรียบนี้ ตรงกับส่วนไทยว่า "เหมือนปลาไค่น้ำ"

4. บัคนีคือคู ฝนหยากย่อยแสนสำ ฮ่ากิน นี้แล้ว
โทสาสังสิงคาน กินหญ้า
ลางตัวเด่าน่ากิน เกสียงออน
หญ้าใหม่แล้วควายเลา คินหลัง
(ท้าวบาเจือง ลานที่ 668)

ความในบาทที่ 3 ของโคลงบทนี้ตรงกับส่วนไทยที่ว่า "โคแกกินหญ้าอ่อน"

4. ถ้อยคำภาษาและสำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกันในวรรณคดีอีสานล้านช้างเรื่องอื่น ๆ

เมื่อเปรียบเทียบการใช้คำและสำนวนโวหารในวรรณคดีเรื่อง ท้าวบาเจือง กับในวรรณคดีอีสานล้านช้างเรื่องอื่น พบว่ามีส่วนที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งอาจจำแนกออกได้ เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

4.1 สำนวนโวหารที่ใช้คล้ายคลึงกันในวรรณคดีหลายเรื่อง ได้แก่สำนวนโวหารที่ใช้ในการชมความงาม ทั้งความงามของบ้านเมืองและความงามของตัวละคร มักจะเปรียบเทียบว่า ประหนึ่งมาจากสวรรค์ เหมือนพระอินทร์ปั้นหรือพระอินทร์วาด หรือ เหมือนรูปเขียน สำนวนเปรียบเทียบดังกล่าวนี้ พบในวรรณคดีอีสานล้านช้างหลายเรื่อง ดังจะยกมาให้ดูพอเป็นตัวอย่างดังนี้

ตัวอย่างการชมบ้านเมือง เช่น

เชียงหลวงสน	รุ่งรังล้านยาน
น้ำแฉลอม	ระวิงคายชิวพัน
สูงค่าเช่า	ชาวเทศเทียวสะเภา
อุดมโคย	คังคาวคิงส์ฟ้า ⁴⁸

ภูเบศรสร้างผานฟ้าเป็นอาจ นครขวาง
มณเฑียรทองคังแมน เมืองฟ้า⁴⁹

บัดนี้ ยังมีนครเทศห้องชั้นชื่อพาราณสี นครชัยสุค
เกิงไทรวะคิงส์ฟ้า⁵⁰

ตัวอย่างการชมความงามของตัวละครชาย เช่น

หลังเห็น ท้าวคืออินทร์ ลงลลอ เคนอ⁵¹

⁴⁸ ปรีชา พินทอง (ผู้ปริวรรต), สังข์ศิลป์ชัย, หน้า 3.

⁴⁹ ปรีชา พินทอง (ผู้รวบรวมและเรียบเรียง), เวสสันดรชาดก, หน้า 20.

⁵⁰ พระอริยานุวัตร (เขมจารี เถระ) (ผู้รวบรวมและชำระ), วรรณคดีอีสาน กาหะเกษ, หน้า 1.

⁵¹ อนุพล ไชยสินธุ์, "ท้าวยี่ควายเงิน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์", หน้า 160.

พระก็ ทรงโถมเพียงเทพา พรหมवाद⁵²

ตัวอย่างการชมความงามของตัวละครหญิง เช่น

อันว่า เกสนุราชท่อนไต้เทวีเทียมราช งามยิ่งย่อนางฟ้าแก๊งกัน⁵³

อ้าวเคียงน้อย งามย้อยยิ่งเขียน⁵⁴

นามกรแก้ว เขียวช็อคคนลีลา

สมเสลาางาม เกิงอินทรลงแท้ม⁵⁵

อาจกล่าวได้ว่า ส่วนวนชมความงามเช่นนี้ เป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไป ทั้งในอยุธยา ล้านนา และล้านช้าง การอ้างอิงถึงสวรรค์ พระอินทร์และพระพรหม น่าจะมาจาก ความเชื่อเรื่องสวรรค์ในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ส่วนวนเปรียบเทียบทั้งกล่าว เป็นที่นิยมมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น และมีการสืบทอดต่อ ๆ กันเรื่อยมา จนถือได้ ว่า เป็นส่วนวนโวหารที่เป็นคตินิยมอย่างหนึ่งในวรรณคดีไทย

4.2 คำและส่วนวนโวหารที่ใช้คล้ายคลึงกับในวรรณคดีเฉพาะเรื่อง
ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยมุ่งกล่าวถึงเฉพาะความคล้ายคลึงที่ปรากฏเด่นชัด จนเป็นที่น่าสังเกต อาจแบ่งลักษณะที่คล้ายคลึงออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

4.2.1 ความคล้ายคลึงในคำการใช้คำและส่วนวนโวหารบางส่วนวน

4.2.2 ความคล้ายคลึงของบทประพันธ์บางตอน

4.2.1 ความคล้ายคลึงในคำการใช้คำและส่วนวนโวหารบางส่วนวน
ผู้วิจัยพบว่า วรรณคดีเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย ใช้คำและส่วนวนโวหารคล้ายคลึงกับเรื่อง

⁵²ปรีชา พิณทอง (ผู้ปริวรรต), สังข์ศิลป์ชัย, หน้า 103.

⁵³ปรีชา พิณทอง (ผู้ปริวรรต), ขุนนางอ้าว, หน้า 8.

⁵⁴วรรณกรรมเรื่องนางผมหมอม ชมรมวรรณกรรมอีสานพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่ นางสมบุรณสุข คีวาจิน ได้รับพระราชทานปริญญามหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ 27 ธันวาคม 2525 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, 2526), หน้า 2.

⁵⁵เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ท้าวบาเจือง อยู่หลายตอน จนนำหยิบยกมาเสนอเพื่อพิจารณา แม้ว่าคำและสำนวน
โวหารเหล่านั้น พบในวรรณคดีอีสานล้านช้างเรื่องอื่นด้วย แต่ก็ไม่ปรากฏบ่อยเท่าใน
เรื่อง สังข์ศิลป์ชัย ทั้งรายละเอียดจากการศึกษาคงต่อไปนี้

ความคล้ายคลึงในคำการใช้คำ คำที่ใช้คล้ายคลึงกัน
มีหลายประเภทดังนี้

ก. คำนาม นอกจากคำสามัญนาม เช่น มะฮาม
ภูชัย พระโมศรี เจือง และ สิว แล้ว ยังพบว่าใช้คำนามที่เป็นชื่อเฉพาะบางคำ
ตรงกันด้วย เช่น ชื่ออำมาตย์ว่า ขุนคอน ชื่อเมืองว่า เชียงล้าน และมีการเปรียบเทียบ
ศัตรูเป็น แยะ เหมือนกัน

ข. คำขยายประเภท 2-3 พยางค์ขึ้นต้นด้วยเสียง
เดียวกัน เช่น ขึ้นต้นด้วยคำว่า ท้วระ ไค้แก ท้วระศึก ท้วระท้าว ฯลฯ ขึ้นต้นด้วย
สะ หรือ สระ เช่น สระเพือก สระพราส สระพรั่ง ฯลฯ และขึ้นต้นด้วย อร เช่น
อรแนก อรชร อรใหม่ ฯลฯ

ค. การใช้คำซ้ำประเภทสัทพจน์ วรรณคดี 2 เรื่องนี้
นิยมเล่นคำซ้ำที่เป็นคำเลียนเสียงธรรมชาติหรือสัทพจน์เหมือนกัน และนิยมวางคำซ้ำ
ไว้หน้าคำนามหรือคำกริยา เช่น

เรื่อง ท้าวบาเจือง

โยโยพร้อมลงฮอก ในสถาน (ท้าวบาเจือง ลานที่ 584)

ฮั้นฮั้นพร้อมฝูงหมู ทาสี (ท้าวบาเจือง ลานที่ 63)

เรื่อง สังข์ศิลป์ชัย

โยโยมา เหวเฮงลงภู⁵⁶

เมื่อนั้น หีนหีนพร้อม อำมาตย์มุนนาย⁵⁷

⁵⁶ ปรีชา หิงทอง (ผู้ปริวรรต), สังข์ศิลป์ชัย, หน้า 47.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

พียงินลมพานพิค	ฟากเขียวไธชาย
คาราแจง	จรบนเขยเมฆ
ฟ้าสว่างคาว	โคยไคยีนยาง ⁶¹
ผอเห็น เคือนควนแจง	พุนพุงเขาเขียว พุนเขย ⁶²
ไกลสูงเค้า	ครางอันอรชร
ช้วนัวเหมื่อย	หมอกชวายลงซอน ⁶³

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า การใช้คำและสำนวนโวหารในเรื่อง ท้าว
บาเจือง มีส่วนคล้ายคลึงกับในเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย อยู่หลายประการ เมื่อพิจารณา
ในค่านเนื้อหา ก็มีการกล่าวถึงความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ตรงกัน ได้แก่ ความเชื่อเรื่อง
ผีคำและความเชื่อเรื่องแดน จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า วรรณคดี 2 เรื่องนี้ น่าจะ
แต่งในสมัยเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน

4.2.2 ความคล้ายคลึงของบทประพันธ์บางตอน ผู้วิจัยพบว่า
บทประพันธ์บางตอนในเรื่อง ผาแดงนางไอ่ มีความคล้ายคลึงกับในเรื่อง ท้าว
บาเจือง เป็นอย่างยิ่ง จนกล่าวได้ว่า เป็นการลอกเลียนกัน โดยมีการนำไป
เปลี่ยนแปลงคำบางคำเพียงเล็กน้อยให้เข้ากับเรื่อง เมื่อพิจารณาลักษณะคำ
ประพันธ์ของบทประพันธ์ในตอนที่เหมือนกัน จะเห็นว่า มีลักษณะเป็นโคลงคั่น
ซึ่งนอกจากจะมีสัมผัสภายในบทแล้ว ยังมีการส่งสัมผัสระหว่างบทแบบบาทกฤษร
หรือวิวิธมาลีด้วย เหมือนกับบทประพันธ์ส่วนใหญ่ในเรื่อง ท้าวบาเจือง ในขณะที่
บทประพันธ์ในเรื่อง ผาแดงนางไอ่ ส่วนใหญ่เป็นโคลงคั่นปลอดสัมผัส จึงอาจลง
ความเห็นได้ว่า ผู้แต่งเรื่อง ผาแดงนางไอ่ ประทับใจในความไพเราะของบท
ประพันธ์ในเรื่อง ท้าวบาเจือง มาก จึงได้คัดตอนนำมาใช้ในเรื่อง ผาแดงนางไอ่
บทประพันธ์ในเรื่อง ผาแดงนางไอ่ ที่คล้ายคลึงกับบทประพันธ์ในเรื่อง ท้าวบาเจือง
มีอยู่หลายตอน โดยมากเป็นบทชมธรรมชาติและบทนิราศ บางตอนก็เป็นการคัดลอก

⁶¹ ปรีชา พิณทอง (ผู้ปริวรรก), สังข์ศิลป์ชัย, หน้า 35.

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

⁶³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

มาทั้งคืน บางตอนก็มีการเปลี่ยนแปลงคำบางคำให้เข้ากับเรื่อง ขอยกมาให้ดูสัก 3 ตอน
ดังนี้

เรื่องนางแดงนางไอ่

เรื่องท้าวบาเจือง

1. บุญประกอบเจ้า	จอมมิ่งเมื่อคี่ แค่เถิ่น	บุญประกอบเจ้าจอมมิ่ง	เมื่อคี่ แค่เถิ่น
โพบกยสัง	อย่าทอมตนเจ้า	โพบกยสังอย่าทอม	ทนเจ้า
เมื่อเอย	แพงศรีเสมอหล่อ กุเอย	เมื่อเอยแพงศรี	เสมอหล่อ กุเอ
หมิ่นหมิ่นเขา	อย่าฮอนหอคคม แค่เนอ	หมิ่นหมิ่นเขายาฮอน	หอคคม
น้องก็ฮักฮูปเจ้า	ลานทอหนอก	น้องก็ ฮักฮูปเจ้าลานทอ	หนอก
วาจักหายอารมณ	ส่วนกระหายหิวฮอน	วาจัก หายอารมส่วนกระหาย	หิวฮอน
เทื่อนี้วันทกมือ	เมื่อเคื่อนไค้ชวบ	เทื่อนี้ วันทกมือเมื่อเคื่อน	ไค้ชวบ
ยามหนึ่งฮอน	คราวนอยเลาหนา	ยามหนึ่งฮอนกระหายแล้ว	เลาหนา
หวังจวบเจ้า	เจ้าเลามีเคราะห	หวังจวบเจ้าเจ้าจวบ	มีเคราะห
เป็นคังเหลียวเคื่อนคาว	อยุสูงแสนชั้น	เป็นคัง เยียวคางคาวอยุสูง	แสนถ่าน
หวังเซยฮอน	ชมสองสมสู	หวังสมสรอยชมสอง	สมสู
เป็นคังชายหนึ่งป่าน	วังน้ำแม่ของ	เป็นคัง ชายหนึ่งป่านวังน้ำ	แม่ของ
เทื่อนี้หนักคูลาน	ทับสันลงเท็ง	ถ่านนี้ หนักคูลานทับสัน	ลงเท็ง
ภายหนึ่งเอาคินฮอง	สีปลายสองเท้า	ภายหนึ่ง เอาคินฮองสีปลาย	สองเท้า
วาจักเมื่อเท็งหรือ	แสนทวิคิ้วคว้ง	วาจัก เมื่อเท็งหรือแสนทวิ	คิ้วคว้ง
วาจักลงหลุมหรือ	หนาเทาโยชนยาว	วาจัก ลงหลุมหรือหนาเทา	โยชนยาว
วาจักเคินคุงข่ม	ยั้งยั้งจักรวาล	วาจัก เคินคุงข่มยั้งยั้ง	จักรวาล
คือคูกัวคังคาว	คลังทายตกไม้	คือคูกู หัวคางคาวคลังทาย	ตกไม้
หนุจักสังสการให้	มาทวนเห็นปีก	หนุจัก สังสการ เมียนมาทวน	เห็นปีก
นกล่าไคร	คูลานไซเฮา	นกล่าไค้คูลาน	ก็ไซเฮา
ตกหลีกเบื่อง	หนฝ่ายสะเทินเขิน	ตกหลีกเบื่องหนฝ่าย	สะเทินเขิน
อาการเป็น	คังเฮาปางนี้	อาการเป็นคังเฮา	ปางนี้
หวังจักเกลียวกลมผั้น	มาเกินไกลหาง	หวังจัก เกลียวกลมผั้นมาเกิน	ไกลหาง
จักของซี	ถววยไว้ว่วนใจ	จักของซีถววยไว้ว่วนใจ	ว่วนใจ

เรื่องผาแดงนางไอ่

เรื่องท้าวบาเจือง

3. หลังเห็นนกฮ่ายไม้	ฮิมไฮกินไฮ	พุนเขอ	ตีแก	นกฮ่ายไม้ฮิมไฮ	กินไฮ
ภูเขาวาง	ฮมฮังคอยฮัง			ภูเขาวางฮมฮัง	คอยฮัง
สุรบ์คลาคล้อย	เขาคำค้ายคำ			สุรบ์โคลคล้อยเขาคำ	ไกลค์คำ
ประทับไพรฮัง	นอนแล้งลวดแลง			ประทับไพรฮังนอนแล้ง	ลวดแลง
ตีแกฟ้าก่าเกี้ยว	ภูพางพุงพาง	พุนเขอ	ตีแก	ฟ้าก่าเกี้ยวภูพาง	พุงพาง พุนเขอ
การาเฮือง	สองแสงใสแจจ			การาเฮืองสองแสง	ใสแจจ
บาก็คิงนางแก้ว	สีลันรูโถมฮาบ		เขาก	คิงนางแก้วศรีกระสัน	โสมฮาบ
เคียดที่หวัระคิกน้อง	นอนแล้งต่างสถาน ⁶⁶		เคียดที่	หวัระคิกห้าวอนแล้ง	ต่างสถาน

(ท้าวบาเจือง ลานที่ 210)

บทประพันธ์ในเรื่อง ผาแดงนางไอ่ ที่คล้ายคลึงกับบทประพันธ์ในเรื่อง ท้าวบาเจือง ยังมีอีกหลายตอน เช่น บทประพันธ์ในเรื่อง ผาแดงนางไอ่ หน้า 49-50 คล้ายคลึงกับบทประพันธ์ในเรื่อง ท้าวบาเจือง ลานที่ 331-332 และผู้แต่งเรื่อง ผาแดงนางไอ่ คงจะประทับใจบทประพันธ์ในเรื่อง ท้าวบาเจือง ลานที่ 313 เป็นพิเศษ ผู้วิจัยพบว่า นอกจากนำไปสัดแปลงใช้ในเรื่อง ผาแดงนางไอ่ ในหน้า 48-49 แล้ว ยังนำไปสัดแปลงใช้อีกครั้งหนึ่งในหน้า 143-144

การศึกษาลักษณะการใช้ถ้อยคำสำนวนในเรื่อง ท้าวบาเจือง ทำให้ทราบว่า คำศัพท์ที่ใช้ในวรรณคดีเรื่องนี้ ส่วนใหญ่เป็นภาษาลาวซึ่งเป็นภาษาในตระกูลภาษาไทยที่ใช้ในสาธารณรัฐประชาชนลาวและภาคอีสานของไทย ถ้อยคำภาษาในบทประพันธ์ส่วนใหญ่มีลักษณะประณีตบรรจง ใช้ภาษาบาลีสันสกฤต ภาษาเขมร และราชาศัพท์ได้อย่างเหมาะสมเจาะ แสดงว่าผู้แต่งเป็นผู้ได้รับการศึกษาอย่างดี และมีความคุ้นเคยกับชีวิตในราชสำนัก บทประพันธ์ในลานที่ 7-41 ใช้ถ้อยคำภาษาง่าย ๆ ไม่สู้ประณีต มีลักษณะเป็นวรรณคดีชาวบ้าน ส่วนบทประพันธ์ในลานที่ 979-1033 สังเกตได้ว่า ใช้คำบางคำและสำนวนบางสำนวนเปลี่ยนไปจากเดิม

⁶⁶ ปรีชา พิณทอง, วรรณคดีอีสานเรื่องผาแดงนางไอ่, หน้า 145.

ในด้านกรสร้างสรรค้ให้วรรณคดีเรื่องนี้ มีความไพเราะและความงามนั้น ผู้แต่งใช้กลวิธีหลายอย่าง ได้แก่การเล่นสัมผัส การเล่นวรรณยุกต์ การเล่นคำที่ขึ้นต้นด้วยเสียงเดียวกัน การเล่นคำซ้ำ การหลากคำ และการใช้ภาพพจน์ชนิดต่าง ๆ

การใช้ถ้อยคำสำนวนบางตอนคล้ายคลึงกับในวรรณคดีไทยภาคกลางและวรรณคดีล้านนาที่แต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น ความคล้ายคลึงน่าจะเกิดขึ้นด้วยสาเหตุหลายประการดังนี้

1. เพราะเป็นภาษาตระกูลเดียวกัน การเล่นเสียงเล่นคำ และการใช้สำนวนบางสำนวนจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน
2. อยุธยา ล้านนา และล้านช้าง รับภาษาบาลีสันสกฤตและภาษาเขมรมาใช้เหมือนกัน จึงมีคำศัพท์ต่าง ๆ จากภาษาเหล่านี้คล้ายคลึงกัน
3. อาณาจักรทั้งสามนี้ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาเหมือนกัน จึงพบแนวความคิดเกี่ยวกับโลก สวรรค์ ไฟประดับกัลป์ในการใช้ภาพพจน์คล้ายคลึงกัน
4. การอำนายโบราณ เช่น จากราമായณะ มหาภคทะ ปัญญาสชาคค และนิทานพื้นบ้านบางเรื่อง แสดงให้เห็นการแพร่กระจายอย่างกว้างขวางของวรรณกรรมเหล่านั้น
5. ความคล้ายคลึงในด้านกรบรรยายภาพและอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ความงามของธรรมชาติ ความกล้าหาญและความนากลัวสยดสยองในสงคราม ความหวานชื่นและความทุกข์ระทมอันเนื่องมาจากความรัก อาจมีสาเหตุมาจากการที่มนุษย์ทุกชาติทุกภาษา มีอารมณ์ความรู้สึกเหมือนกันประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง อาจเป็นเพราะได้รับอิทธิพลแนวความคิดเรื่องกรสร้างสรรค้วรรณคดีให้มีรสต่าง ๆ จากวรรณคดีอินเดีย⁶⁷ เหมือนกันก็เป็นได้

⁶⁷ ดูเรื่องรสในวรรณคดี ใน คัมภีร์สุไพศาลังการ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ พุทธศักราช 2504), หน้า 208-209 และ ป.ส. ศาสตรี (ผู้แปล), อสังการศาสตร์ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงรีว เกษตรศิริวัณณ์, 2504), หน้า 39-40.

6. เรื่อง ท้าวบาเจือง มีการแทรกบทนิราศคล้ายคลึงกับใน ลิลิตพระลอ เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้นมีวรรณคดีประเภทนิราศอยู่หลายเรื่อง ได้แก่ กำสรวลโคลงสั้น ทวาทศมาสโคลงสั้น นิราศทริภุชชัย และ โคลงปทุมสังกาของล้านนา ความนิยมในรูปแบบประเภทนี้ และสำนวนโวหารบางตอนที่ใช้คล้ายคลึงกัน น่าจะแสดงให้เห็นว่า สมาชิกในสังคมอยุธยา ล้านนา และล้านช้าง มีความสัมพันธ์กันไม่น้อย โดยเฉพาะในสังคมชั้นสูง น่าจะมีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนคำนำวรรณคดีกัน

การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องการใช้คำและสำนวนโวหารในเรื่อง ท้าวบาเจือง และวรรณคดีอีสานล้านช้างดังกล่าวมานี้ ช่วยให้ได้อรรถสัจ 3 ประการ คือ

1. สำนวนโวหารที่เป็นที่นิยมในเรื่อง ท้าวบาเจือง โดยเฉพาะในคำให้การชมความงามนั้น นอกจากจะคล้ายคลึงกับในวรรณคดีอยุธยาและล้านนาแล้ว ยังเป็นที่นิยมในวรรณคดีอีสานล้านช้างเรื่องอื่น ๆ ด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะเป็นสำนวนโวหารที่เกิดจากความศรัทธาเชื่อในพุทธศาสนา ในเรื่องสวรรค์ ว่าเป็นดินแดนที่มีเครื่องสวยงาม และเป็นที่น่าปรารถนา

2. เรื่อง ท้าวบาเจือง และเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย น่าจะแต่งในสมัยเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน และ

3. เรื่อง ท้าวบาเจือง มีความไพเราะ ที่เด่น ในคำการใช้คำสำนวนเป็นที่ประทับใจวิงวอนหลัง เช่นผู้แต่งเรื่อง ผาแดงนางไอ่ ถึงกับนำไปประยุกต์ใช้ในงานของตน

